

Konsultimet Nacionale me gra, viktima të luftës
Për themelimin e Komisionit Rajonal KOMRA-për vërtetimin e fakteve të krimeve të luftës dhe shkeljeve të tjera të të drejtave të njeriut në ish Jugosllavi, të organizuara nga Qendra për Hulumtim, Dokumentim dhe Publikim (QHDP)

4.12.2010.
Orahovac, Kosovo
Park Hotel Plaza

Program

10:00 – 10:30	Hapja e takimit dhe prezantimi i pjesëmarrëseve Moderator/e: Dragana Milutinović Shfaqja e filmit për komisionin e të zhdukurve dhe të së vërtetës në Maroco
10:30 – 11:30	Pritjet dhe nevojat e viktimave dhe familjarëve të viktimave në lidhje me të kaluarën Panliste: Nora Ahmetaj Diskutime
11:30 – 12:00	Pauza
12:00 – 12:30	Pse KOMRA? Paneliste: Shukrije Gashi Partners Kosova
12.30 - 13.00	Rjedha e procesit konsultativ për modelin e KOMRA-s Paneliste: Nora Ahmetaj dhe Shukrije Gashi ZFD
13.00 - 15.00	Diskutimet
15:00	Dreka

Lista e pjesëmarrëseve:

1. Mandush Bugari - ka të vrarë burrin, djalin dhe djalin kunatit.
2. Bademe Duarku – ka të vrarë burrin, kunatin, axhën dhe gjashtë anëtarë të tjerë të familjes së gjerë.
3. Sindize Bugari – ka të vrarë djalin.
4. Muradije Shehu – përfaqësuese e organizatës joqeveritare të grave; mysafire.
5. Habibe Minaziri – ka të vrarë djalin (Xhemajlin).
6. Shyhrete Alisallahu – ka të vrarë burrin.
7. Sheribane Isma – ka të vrarë djalin.
8. Emine Shehu – ka të vrarë burrin.
9. Xhemile Sylka – te vrare burrin Nesimri Sylka, kunatin Eqrem Sylka, axhen e burrit Faik Sylka, Qemajl Sylka , dhenderri Haxhi Sharku dhe dy fqinjët e saj Baki Shehu dhe Xhemajl Rama.
10. Drandafite Avdullahu – është e plagosur.
11. Hidajete Deliu – ka të vrarë burrin.
12. Behije Hajda – ka të vrarë burrin.
13. Zekeri Eminaze -
14. Luljete Bugari – ka të vrarë burrin.
15. Nasibe Nurshaba – ka të vrarë vëllaun dhe të plagosur vajzën dhe djalin.
16. Mehrije Zllanoga – ka burrin të vrarë – dëshmorë.
17. Fahrije Hoti – ka të vrarë burrin dhe është përfaqësuese e Shoqatës për “persona të pagjetur “ në Krushë.
18. Advije Duraku – përfaqësuese e shoqatës “Gratë e Veja”, Krushe.
19. Miradije Ramadani – ka te vrare burrin dhe dymbëdhjete anetare te tjere te familjes, eshte perfaqesuese e shoqates “Grate e Veja”, Krushe.
20. Velikič Svetlana – ka të vrarë vëllaun.
21. Velikič Pepica – ka të kidnapuar vjehërrin.
22. Majmarevič Neda – ka të kidnapuar kunatin dhe të vrarë djalin e kunatit.
23. Stanojevič Jasminko – ka qenë e kidnapuar dhe ka të kidnapuar burrin.
24. Kolašinač Tatjana – ka të vrarë babain.
25. Milič Branikica – ka të vrarë babain.
26. Manistašević Vesna – ka të vrarë vëllaun.
27. Todič Stanica – ka te kidnapuar babain dhe burrin.
28. Kazič Vesna – ka të kidnapuar kunatin.
29. Milenkovič Slavica
30. Nisrete Sakolli -
31. Pranvera Spahiu -
32. Dragana Milutinović
33. Sheribane Ukshini – ka të vrarë djalin.

Panelistë: Nora Ahmetaj, Dragana Milutinović, Shukrije Gashi

Perkthyes: Besa Gashi, Ferid Teliqi

CRDP: Vera Malazogu, Arbër Hajrizaj

TRANSKRIPT

NORA AHMETAJ: Mirë dita dhe mirë se keni ardhur.

Unë së pari po ju bëj me dije se puna jonë e sotme incizohet, por kjo nuk do të thotë se publikohet në ndonjë TV publik apo gjetiu. Kjo ka të bëjë vetëm për të incizuar punën e sotme dhe prej saj të bëjmë transkriptin për të ditur se çfarë kemi diskutuar për çështjen për të cilën jemi mbledhur këtu. Pra, edhe pse ju e shihni këtë kamerë, kjo nuk është televizive dhe arsyeja pse ne e bëjmë zërimin, është jo vetëm për ta dëgjuar njëri-tjetrin më mirë, por edhe për me incizuar, sepse thjeshtë kjo do të shërbejë si dokumentar. Pra, nuk kemi të bëjmë me asgjë tjetër, nuk do të ketë keqpërdorim, nuk jepet në media dhe nuk publikohet.

Këtu kemi edhe përkthyesit, dhe ju përmes dëgjojseve mund të përcillni diskutimet e çdonjërit të përkthyerit. Kanali numër 1 është në gjuhën shqipe, kurse numri 2 në gjuhën serbe. Për këtë kujdeset Labinoti. (Ndërprerje e incizimit)

Para se me filluar diskutimet, unë ju lus të prezantoheni. Dhe, së pari po i jap fjalën Dragana Milutinoviçit, që vjen nga FORUM ZFD që është organizatë gjermane, e pastaj edhe koleges sime Shukrie Gashit.

DRAGANA MILUTINOVIĆ: Dobar dan! ... ja sam iz Vladine organizacije, Forum ZFD. Forum ZFD je na Kosovu od 2000. godine a od 2008. mi radimo na Projektu koji se zove „Suočavanje s prošlošću“. Pored toga što naš projekt, čime se mi bavimo, podržava i inicijativu koja se odnosi na suočavanju s prošlošću... i mi iniciramo neke nove inicijative, kao što je Forum intelektualaca i povezujemo aktere i drugim faktorima koji su se suočavali s prošlošću u našim tromesečnom magazinu.

Proces suočavanja sa prošlošću je veoma težak. Mi ga razumemo dvojako, s jedne strane, to je proces čiji je fokus stavljen na pružanju pomoći ljudima koji su posebno pogođeni nasilnim konfliktima. Znači, uključeno je krivično gonjenje, utvrđivanje činjenica, pripovedanje, rad na pravama a s druge strane fokus je na pokretnju javnih rasprava, kako društva pamte nasilje prošlosti. ... pričama o viktimizaciji, poštovanje heroja, politizacija istorije i mnogo toga.

Znači, moje kolege i ja pokšavamo da pokrenemo inicijative koje će se baviti ovom temom. Mi konkretno radimo u pokretanju nekih kulturnih inicijativa, koje smo do sada radili na jednom pozorišnom predstavi,

u pitanju je forum teatar, jedan teatar iz Lapljeg sela i Art-polisom iz Prištine. Nažalost, do sada nismo imali prilike da dođemo u vaš kraj, ali nadam se da hoćemo. Onda, organizujemo i druge aktivnosti. ...? Onda, drago mi je da to čujem, pa ćemo i imati prilike da dođemo i u vaš kraj, kako sa art-polisom tako i sa Forumom teatra.

S druge strane, organizujemo još neke inicijative i neke diskusije. Želimo da pričamo javno o stvarima koje su se desile u nasim krejavime. Znači to je nešto na čemu forum Teatar radi i meni je stvarno drago da sam danas pozvana ovde, da se družim sa vama i da čujemo šta vi kažete na tu temu. Hvala!

NORA AHMETAJ: Hvala, Dragana! Të nderuara, meqenëse ne të dyja u prezantuam dhe meqë këtu jemi mbledhur për të folur për tema shumë të ndjeshme, tema të cilat ju kanë prekur juve dhe e di se disa prej jush e keni shumë vështirë të shpreheni e për këtë jam shumë e vetëdijshme po edhe jam e vetëdijshme se jeni lodhur, sepse kjo çështje zgjaë që 12 vjet, duke shkuar nëpër konferenca, duke u marrë në pyetje prej gazetarëve, prej hulumtuesve të huaj dhe kjo me siguri edhe u është kaluar në monotoni, ngase shumica prej jush jeni në pritje të informative. Shumica prej jush doni të dini se kush i ka kidnapuar më të dashurit tuaj ose kush ka qenë doras i cili i ka vrarë më të dashurit tuaj dhe meqë është temë shumë e ndjeshme, unë për veten ime, nuk e di se si është me t'u vra dikush në familje, mirëpo meqë punoj në këtë çështje që disa vjet, atëherë në njëfarë mënyre mundohem të kam empati, të ballafaqohem me atë çfarë ju keni përjetuar dhe të bashkëndjej me juve.

Unë ju kisha lutur, meqë edhe ju pyeta më parë, të prezantoheni se kush jeni, prej nga vini, kë e keni të vrarë? Të tregoni emrin e mbiemrin, prej nga vini, prej cilit fshat dhe kë në familje e keni të vrarë, të humbur ose të zhdukur. Nëse e keni vështirë të flisni, prapë ne ju kuptojmë, mirëpo kishte me qenë mirë thjeshtë të dimë këtë dhe që secila prej jush të shprehni faktin, edhe pse e keni të vështirë. Megjithatë, ne ju kuptojmë edhe poqese nuk dëshironi të flisni.

Atëherë, a do të filloni, Shuki ju? Urdhëroni!

SHUKRIJE GASHI: Mirëmëngjesi! Unë jam Shukrije Gashi. Jam aktiviste për mbrojtjen e të drejtave të njeriut që nga vitet e para të nëntëdhjetave. Jam drejtoreshë e Qendrës për Menaxhimin e Konflikteve - Partners Kosova dhe jam e përfshirë që nga fillimi në iniciativën për krijimin e komisionit rajonal. Shpresoj se sot, bashkërisht, me Norën dhe të gjithë të tjerat, do të arrijmë që të shpalosim diçka, që është sigurisht e dhembshme, nuk është lehtë me bë këtë, mirëpo më mirë është me i zbuluar gjërat, me i shëruar ato se sa me i mbajt në vete dhe me ia bartë gjeneratave të tjera.

Për më gjatë, do të flasim më vonë. Unë besoj se ke me qenë atmosferë në të cilën kemi me bë përpjekje me u kuptuar dhe për t'u bashkëndje me ju, me ba përpjekje me kuptuar njëra-tjetrën dhe më lehtë me vazhduar këtë proces. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Faleminderit, Shumi! Urdhëroni pra!

MURADIJE SHEHU: Mirë dita, të gjithëve! Ju dëshiroj një mirëseardhje të gjithëve! Unë jam Muradije Shehu. Jam përfaqësuese e Organizatës joqeveritare të grave dhe këtu jam si mysafire e juaj. Ju dëshiroj ditë të mbarë dhe punë të mbarë!

HABIBE EMINAZIRI: Selam alejkum! Unë jam Habibe, nëna e Xhemajlit. Mu ka vra djalinë Dubravë. Ishalla janë të gjithë shehitë, jara bi.

SHYHRETE ALISALLAHU: Unë jam Shyrete Ali Sallahu, burri më është vrrarë.

SHERIBANE ISMA: Unë jam Sheribane Isma. Djali më është vrrarë.

EMINE SHEHU: Unë jam Emine Shehu, burri më është i vrrarë.

XHEMILE SYLKA: Unë jam Xhemile Sylka, nga Rahoveci, burri më është i vrrarë në vitin 1998.

DRANDAFIL AVDULLAHU: Jam Drandafil Avdullahu, nga Rahoveci. Jam e plagosur në vitin 1998.

MANDUSH BUGARI: Jam Mandush Bugari, e kam burrin e vrrarë, me gjithë djalin dhe djalin e kunatit... prej të cilëve, këtu janë marrin pjesë këtu në këtë organizim.

HIDAJETE DELIU: Jam Hydajete Deliu. Më është vrrarë burri, në fillim të luftës.

BEHIJE HAJDA: Jam Behije Hajta, burri më është i vrrarë, në vitin 1998.

SINDIZE BUGARI: Jam Sindize Bugari. Djalin ma kanë vrrarë.

LULJETA BUGARI: Luljeta Bugari, burrin ma kanë vrrarë.

NASIBE NURSHABA: Vëllaun e kam të vrrarë, kurse çikën dhe djalin e kam të plagosur në fillim të luftës, në Rahovec.

MEHRIJE ZLLANOGA: Quhem Mihrije Zllanoga, burrin e kam dëshmor. E kanë zënë në luftë, e kanë mbytur në burgun e Nishit, kurse e kanë pru pas dy vitesh. E kanë marrë më 1998, kurse në 2000 e kanë pru të vdekur, e kam dëshmor.

ADVIFE DURAKU: Unë jam Advife Duraku, nga Krusha e Madhe. Jam përfaqësuese e 'Shoqatës së Grave të Veja' nga fshati Krushë e madhe.

FAHRIJE HOTI: Mirë dita! Përshëndetje për të gjithë! Unë jam Fahrije Hoti. E kam të vrrarë dhe të zhdukur burrin, që nga 1999. Përndryshe, jam përfaqësuese e Shoqatës për Persona të Pagjetur në Krushë të madhe.

MIRADIJE RAMADANI: Jam Miradije Ramadani, nga fshati Krushë e Madhe. I kam 12 anëtarë të familjes dhe burrin të mbytur në luftë. Jam anëtare e Shoqatës "Gratë e veja" të Krushës së madhe.

SVETLANA VELIKIĆ: Ja sam Svetlana Velikić, iz Orahovca. Brat mi je u bijen 1999. godine.

VELIKIĆ PEPICA: Ja sam Velikić Pepica, svekav mi je kidnapovan 2000. godine.

NEDA MAJMAREVIC: Ja sam Neda iz Orahovca, dever mi je kidnapovan 1999. godine, nije još pronađen. I njegov sin takođe ubijen 1998. godiine.

STANOJEVIĆ JASMINKA: Ja sam Stanojević Jasminka, kidnapovana u Dom zdravlja 1998. godine, dok muž mi je kidnapovan 1998. godine, majka dvoje dece iz Orahovca.

TATJANA KOLAŠINAC: Ja sam Tatjana Kolašinac, iz Orahovca. Otac mi je ubijen avgusta meseca 1999. godine.

BRANKICA MILIĆ: Ja sam Brankica Milić, iz Velike Hoće. Otac mi je kidnapovan 1998. godine i ubijen je. 2006. godine je pronađen.

VESNA MANITAŠEVIĆ: Ja sam Vesna Manitašević, iz Velike Hoće. Brat mi je kidnapovan 19 oktobra. Pronađen je 2003. godine mrtav.

TODIĆ STANICA: Ja sam Todić Stanica, muž mi je kidnapovan 1999. godine. I otac mi je kidnapovan.

KAZIĆ VESNA: Ja sam Kazić Vesna, iz Orahovca. Dever mi je kidnapovan 1999. godine i još nije pronađen.

SHAIP SHALA: Nuk do të publikohet asnjë emër në gazetë, për shkak të ndjeshmërisë. Gazetar i së përditshmes 'Lajm' në Rahovec.

NORA AHMETAJ: Faleminderit! Zonja dhe gra të nderuara! Mua më duhet të ju tregoj diçka, dhe të jam shumë e sinqertë lidhur me këtë, se unë kam shumë përvojë sepse kam punuar shumë me viktimat, jo vetëm me shtetet e ish-Jugosllavisë dhe jo me vetëm konfliktet që këtu kanë ndodhur në Ballkan, por edhe në krizat tjera nëpër botë. Në momentin kur unë kam vendosur me ardhë në Rahovec, e kam pasur shumë të vështirë se si me folë me gra viktimat të luftës, familjare të viktimave dhe të zhdukurve shqiptarë, serbë, romë, boshnjakë e çfarëdo nacionaliteti tjetër. Po edhe tash kam tremë, me gjithë përvojën që kam, me krejt përgatitjet e mia që i kam, dhe t'ju them të drejtën, mbrëmë kam qenë e stresuar dhe s'kam fjetur gjithë natën prej shqetësimit, kështu që juve do të mundohem t'ua bëj sa më të lehtë mundësinë që ju të flisni dhe ju lus që ju të ndiheni shumë të lira dhe absolutisht, thjeshtë, me i thanë brengat tuaja, sepse arsyeja që ju kemi thirrur këtu është t'i dëgjojmë dhe shohim nevojat tuaja. Do të thotë, edhe unë e kam një lloj, të them, shqetësimi shumë të madh, sepse nuk është lehtë të dëgjosh edhe pas 12 viteve të luftës se ju nuk dini për fatin e familjarëve të zhdukur, kurse në anën tjetër edhe ju që keni të vuarë doni të dini se çfarë është emri e mbiemri i kryerësit të veprës.

Më duhet të ju them se shumë vështirë është kur të punon me komunitetin tënd me të cilin jeton dhe shumë më lehtë, emocionalisht, është kur të punosh për shembull me një vatër tjetër krize, me një konflikt tjetër, për shembull sikur që është konflikti izraelito-palestinez. Sepse kur shkon me i intervistuar viktimat e një kombi a nacionaliteti tjetër, emocionalisht je më pak i/e ngarkuar. Këtu është ndryshe, sepse është vendi im dhe në njëfarë mënyre unë kam qenë këtu dhe e dimë ne krejt se çka ka ndodhur dhe tash pyetja është se a do të mund t'i tejkalojmë këto e të gjejmë një të vërtetë, në mënyrë që më lehtë të ballafaqohemi me të kaluarën dhe prapë të vazhdohet bashkëjetesa. Po, ajo e vërteta, e vërteta që neve po na mundon dhe që po dojmë ta hulumtojmë dhe dimë, është pikërisht ajo që na ka shtyrë në një grup i madh i organizatave joqeveritare i gjithë rajonit, do të thotë i shoqërisë civile me kërkuar mënyrë tjetër, mekanizëm tjetër se si të hulumtohen edhe një herë krimet e luftës dhe me gjetë të vërtetën se kush e çka ka bërë, e po ashtu edhe me i gjetë të zhdukurit. Çka jemi duke bërë ne që 3-4

vjet, duke organizuar konsultimet nëpër gjithë rajonin, por edhe në Kosovë qysh prej vitit 2008, dhe njëkohësisht të sqarojmë se pse ne kemi ardhur sot këtu. Do të thotë kur themi shoqëria civile, i kemi marrë parasysh të gjitha segmentet e shoqërisë civile në Kosovë për me i pyetur se si e shohin ato themelimin e një komisioni rajonal dhe aty kanë hyrë familjarët e të zhdukurve, asociacionet e viktimave të luftës, asociacionet e të vrarëve etj. Kemi thirrur Rrjetin e grave të Kosovës, kemi thirrur të rinjtë, filozofë, intelektualë, artistë, psikologë dhe të gjithë ata që formojnë një shoqëri civile, përveç politikanëve. Pra, thjeshtë, i kemi thirrur, me i dëgjuar se cili është mendimi i tyre lidhur me krimet e luftës dhe cilat janë nevojat dhe çka kishim mund të bëjmë ne në mënyrë që të zbardhet e vërteta se çka ka ndodhur këtu.

Mirëpo, rasti konkret, kur e kemi ftuar Rrjetin e grave të Kosovës, aty kanë qenë të ftuar edhe disa organizata, asociacione të viktimave, por ka pasur shumë pak familjare të viktimave, apo, të mos themi, hiq fare. Krejt kanë qenë dy a tri gra. Dhe, duke parë se ne kemi marrë sugjerime prej grave, konkretisht, lidhur me atë se si të ballafaqohemi me të kaluarën, unë e kam parë të udhës se ne duhet të dalim në terren, ne duhet të vijmë vetë te familjarët e viktimave, ne duhet të shkojmë vetë në ato zona ku ka pasur luftë dhe me i pyetur dhe dëgjuar për nevojat tuaja. Do të thotë, mua nuk më është dukur e logjikshme që rrjeti ose ato gra që kanë ardhur dhe kanë folur, kanë folur me brengat tuaja, me dhembjet tuaja, sepse ato nuk kanë qenë zëri i të gjithë familjareve të viktimave në Kosovë, pa marrë parasysh që ka qenë Rrjeti i organizatave joqeveritare. Prandaj, ne kemi vendosur me dalë edhe një herë në vendet ku ka pasur luftë, në vende ku ka më së shumti të vrarë në Kosovë, ku ka më së shumti të kidnapuar dhe me ju pyetur edhe një herë se cilat janë nevojat tuaja, brengat tuaja, intereset dhe pozicionet tuaja. Mirëpo, pse ne po na interesojnë brengat dhe nevojat tuaja? Sepse, e përmenda, që ideja ka ardhur prej një grupi të organizatave joqeveritare prej gjithë rajonit: të Serbisë, të Bosnjës, të Kroacisë, të Kosovës, Maqedonisë, Malit të Zi dhe Sllovenisë për të formuar një komision rajonal i cili do të jetë tërësisht i pavarur, por komision i cili formohet vetëm nga shtetet. Domethënë shtetet e kanë mandatin ta formojnë atë komision. Për të ardhur deri te ai komision, që unë do të përpiqem ta përdori shumë pak këtë fjalë, sepse ndoshta juve ju duket e pakuptueshme, ne kemi dalë në terren për t'i pyetur familjarët e viktimave, asociacionet e të zhdukurve, organizatat tjera që janë marrë me të drejtat e njeriut se pse nevojitet një komision i tillë dhe pse në gjithë Ballkanin, në trevat e ish Jugosllavisë marrëdhëniet në mes shteteve janë ende të tendosura. Pse janë të tendosura? Ose, pse janë marrëdhëniet e këqija? Për arsye se nuk është folur dhe nuk është marrë askush me të kaluarën, sepse prej 36.000 personave të zhdukur sa kanë qenë në gjithë Jugosllavinë, më së shumti ka në Bosnjë, në Kroaci e në Kosovë, ende nuk dihet edhe për 16.800 persona tjerë të zhdukur. Edhe 16.800 persona janë të zhdukur në gjitha trevat e ish Jugosllavisë. Pra, më së shumti ka në Bosnjë dhe ju po e shihni se përditë po hapen varreza masive, ka në Kroaci, ka në Kosovë. Në Kosovë kemi edhe 1.840 të zhdukur. Prej 1.840 të zhdukurve 1.440 janë shqiptarë, 500 janë serbë dhe boshnjakë apo romë. Romë ka më shumë, por ata nuk janë ose janë shumë pak të evidencuar.

Do të thotë, si mundemi ne në këtë vend t'i kemi marrëdhëniet e mira njëri me tjetrin, fqiu me fqiu kur ne ende nuk dimë ku i kemi njerëzit më të dashur të cilët kanë humbur, janë zhdukur apo janë vrarë. Do të thotë ne nuk kemi gjetur ende një të vërtetë. Po ka vende në botë të cilat kanë kaluar në të njëjtin proces dhe ata e kanë parë të arsyeshme se duhet patjetër të formohen këto komisione në mënyrë që

me gjetë të vërtetën e paanshme. Këto komisione dhe komisionarët të cilët kanë me punuar në këto komisione do të zgjedhën vetëm prej juve. Ju keni me i sugjeruar njerëzit me kredibilitet por që nuk janë politikanë dhe ata kanë me hulumtuar edhe një herë të vërtetën.

Për mos me zgjatë dhe me hy në detaje, për çka ne do të ju mundojmë pak më vonë, dhe do të ju japim ende më shumë informata, unë kisha lutur të shfaqim një film i cili është lidhur me një komision të së vërtetës dhe për të zhdukurit në Maroko. Maroko është një shtet në Afrikën e Veriut ku kanë ndodhur shumë vrasje dhe zhdukje. Filmi zgjatë vetëm 20 minuta mirëpo arsyeja pse do të flasim për këtë komision, është se kur është vendosur të formohet, mbreti i këtij vendi ka vendosur ta formojë këtë komision për t'i gjetur viktimat dhe eshtrat e të zhdukurve të cilët në masë të madhe edhe janë gjetur. Po domjmë t'ju shpjegojmë edhe një herë dhe të shohim përmes filmit se sa është i dhembshëm procesi i ballafaqimit, por ky komision kur të formohet, është shumë i paanshëm dhe viktimat edhe një herë, apo familjarët e viktimave ftohen për të dëshmuar qoftë si dëshmitarë të mbrojtur, qoftë në mënyre publike. Mirëpo, ky komision, po them, nuk është as gjykatë, nuk janë njerëzit aty të shtetit, nuk janë avokatët, nuk janë policët, nuk janë prokurorët. Ky komision është plotësisht i pavarur dhe komisionarët janë njerëz të cilët do të zgjedhën prej shoqërisë civile. Më vonë do të ju tregojmë edhe mandatin e këtij komisioni dhe qysh mund të kushtëzon ky komision shtetin që të gjejë të vërtetën përmes bashkëpunimit të ndërsjellë. Për mos ju lodhë më tepër, po e shikojmë filmin e pastaj vazhdojmë edhe me debat dhe me informata tjera.

Më falni se nuk e sqarove. Filmi është në gjuhën kroate, por i keni poshtë titrat në gjuhën shqipe, i lexoni.

(Shfaqja e filmit)

NORA AHMETAJ: Kërkoj falje, po më duket se është tepër ftoftë këtu. Besoni, jo një herë, por disa herë kemi kërkuar me ngrohë këtë sallë, dhe fatkeqësisht këto janë kushtet në Kosovë. Arbër, të lutem, kujdesu te personeli lidhur me këtë!

Unë nuk di sa patët mundësi të kuptoni prej filmit... Aty u përmendën disa gjëra, i patë dëshmitarët, viktimat, si dëshmuar se çka iu ka ndodhur. E patë se si punohet. Do të thotë këto komisione nuk e marrin rolin e gjykatës, por janë krejt të pavarura. U përmendën disa fjalë për të cilat ne do të flasim sot. U përmendën reparacionet, u përmend e vërteta dhe hulumtimi i krimeve. Pyetja shtrohet dhe tash ma merr mendja se shumica prej jush keni mundësi të pyetni se pse na keni mbledhur sot këtu, çka është puna e këtij komisioni, pse ne tash të japim këtu mendim për këtë komision, këtë komision e formojnë qeveritë, a do të merret parasysh mendimi ynë si shoqëri civile, si gra, familjarë të viktimave? Pikërisht kjo është arsyeja pse ju kemi thirrur. Pikërisht, sepse nevojat tuaja, problemet tuaja duhet t'i shtjellojë ky komision, kur të formohet dhe ne po shpresojmë se do të formohet. Ne po shpresojmë se qeveritë në rajon kanë me gjetë një gjuhë të përbashkët dhe me formuar këtë komision. E tash, a kanë me bërë me qejf a me zor, është pyetje tjetër, por më besoni, edhe presioni prej bashkësisë ndërkombëtare do të jetë shumë i madh për me krijuar këtë komision.

Pse? Unë e ceka se i kemi 16.000 e sa persona të zhdukur ende në gjithë rajonin. Viktimat, kudo, jo vetëm në Kosovë, ato janë në numra. Ende nuk janë me emra e mbiemra mirë të regjistruar, as nëpër

qeveri, nëpër organizata qeveritare, as nëpër organizata joqeveritare nuk janë mirë të evidencuar, edhe pse ka shumë – shumë tendenca që me i evidencuar. Do të thotë me viktima shpesh manipulohet. Manipulohet nëpër zgjedhje politike, zgjedhje partiake. Manipulohet për arsye se sa herë që u nevojitet diçka, ose qeveritarëve, ose partive politike, ose dikujtë i nevojitet vota, përkrahja, shumë më lehtë e kanë me shkuar te viktima dhe me kërkuar atë që u nevojitet. E thashë se marrëdhëniet në mes shteteve nuk janë të mira. Po ky komision nuk merret me marrëdhënie të shteteve. Mirëpo, gjykatat në mes të këtyre shteteve, nuk bashkëpunojnë. Nuk bashkëpunojnë gjykatat e Kosovës e të Serbisë, të Serbisë e Kroacisë, të Kroacisë dhe Bosnjës. Ka njerëz kosovarë që nuk guxojnë të shkojnë në Serbi. Ka kroatë që nuk guxojnë të shkojnë në Serbi. Ka serbë që nuk guxojnë të shkojnë në Bosnjë e në Kroaci dhe pa u liruar, pa u shtendosë këto marrëdhënie nuk mund të rregullohen këto çështje. Këto marrëdhënie rregullohen kur të zbulohen, kur të dalë e vërteta në pah.

Pse duhet të jenë të ditur emri e mbiemri i viktimës? Pse duhet të dihet emri e mbiemri i kryerësit të veprës? Ne ende nuk dimë, kur thuhet, mu ka kidnapuar djali, kush e ka kidnapuar. Flitet me parametra jo të sakta. E di, kam dëgjuar që filan-fisteku, mirëpo shpeshherë nuk dihet emri e mbiemri.

Para disa ditësh, kam pas rast të flas me një zyrtar të EULEX-it dhe unë kam menduar se bashkësia ndërkombëtare i ka të gjitha informatat, ose ne mendojmë se është ashtu. Dhe, ajo është zyrtarja e EULEX-it e cila merret që 13 vjet me persona të zhdukur në Kosovës. Do me thënë, e njeh shumë mirë vendin, i di edhe gjuhët lokale. Më dha një detaj për të cilin unë u befasova. Tash, unë thash: e konsideroj veten se jam pak më shumë e informuar se ju, sepse jam megjithatë atje ku kam më shumë informata. Ajo tha: nuk është vetëm qeveria e Serbisë dhe e Kosovës se nuk bashkëpunojnë në lidhje me marrjen e informatave se ku janë personat e zhdukur ose ku janë varrezat masive. Ka edhe organizata ndërkombëtare të cilat nuk i japin këto informata. Është UNMIK-u, është NATO-ja, është Tribunali i Hagës të cilat i kanë informatat ose, për arsye të ndryshme, nuk bashkëpunojnë. Do të thotë, nuk është faji vetëm të njëra apo tjetra palë, porse, thuaja që secila e ka nga një informatë dhe assesi ato informata nuk dalin në shesh. Do të thotë, kam menduar se, kryesisht, fajësohen qeveritë për mungesë të informatave.

Këtu dëgjuat një fjalë – reparacion. Dhe, kur përkthehet kjo fjalë – reparacion, në gjuhë pak më të thjeshtë, do të thotë dëmshpërblimet që iu jepen familjarëve të viktimave, qoftë për të vvarë, qoftë për dëshmorë, qoftë për të zhdukur. Këto komisione, kur formohen, kryesisht do të duhej të merren edhe me krijimin e mundësive për me iu dhënë viktimave, qoftë dëmshpërblime financiare apo simbolike.

Çka janë dëmshpërblimet financiare? Mua më merr mendja që, shumica prej jush, kur ne ta hapim një debat dhe ju i tregoni, secili prej jush, ato brengat dhe nevojat tuaja, ma merr mendja se shumica nga ju merrni diçka shuma simbolike prej shtetit për të vvarët apo të zhdukurit. Çfarë shuma simbolike i merrni, kisha dashur ta di, por këtë mund ta debatojmë edhe më vonë. Mirëpo, kur ky komision arrin me i hulumtuar në mënyrë të pavarur edhe një herë krimet, me dalë me emër e mbiemër se kush ka kryer krim, do ti shtyejë qeveritë me dhënë informata se ku janë të zhdukurit, atëherë qeveria ose pala e cila akuzohet se e ka kryer një krim – obligohet me i dhënë dëmshpërblim palës së dëmtuar, do të thotë dëmshpërblim financiar.

Çfarë janë dëmshpërblimet simbolike? Përveç këtij dëmshpërblimi, ose reparacioni financiar, janë edhe dëmshpërblimet simbolike. Me fjalën simbolike nënkuptojmë kur ballafaqohet viktimave me kryerësin e veprës – kriminelin, ose nganjëherë kur qeveritë e marrin përsipër me iu kërkuar falje viktimave, me thënë: ne kërkojmë falje për krimet dhe dëmet që ua kemi shkaktuar. Dhe, nganjëherë, për viktimën, kur kryerësi i veprës kërkon falje është shumë më shumë se me ia dhënë një dëmshpërblim financiar. Na ka ndodhur me familjarët e viktimave, në rastin e fundit, kur verës kemi pasë konsultimet nacionale me komunitetin fetar, kanë ardhur komunitetet fetare të gjitha religjioneve në Prizren dhe ka qenë pjesëmarrës çak edhe komuniteti hebre dhe aty ka qenë një familjar i viktimës, i Suharekës, i cili i kishte 5 anëtarë të zhdukur dhe ai tha: kur ju i përmendni reparacionet financiare ose këto dëmshpërblimet financiare, atëherë, tha ai: ju po më fyei. Pse? Tha: sepse mu me më thënë që unë nuk po t'i jap eshtrat e të dashurve të tu, por po ta paguaj dëmin, tha: kjo për mua është tmerr, është fyerje. Tha, për mua është me rëndësi me ditë varrin, me i ditë eshtrat se ku i kam të zhdukurit e mi, ose ku i kam të vrrarët. Do të thotë, kjo është arsyeja. Ju, familjarët e viktimave e dini shumë më mirë se çka doni. Viktimave u nevojitet t'u kthehet dinjiteti, të cilin e kanë të humbur. Viktimat nuk janë pjesë e shoqërisë e lënë anash dhe – hajt se ju jeni të diskriminuar dhe nuk ka kurrkush kohë me u marrë me juve! Familjarët e viktimave janë pjesë e shoqërisë, me të cilat duhet të ballafaqohen jo vetëm institucionet por secili banor i një shteti normal, modern dhe demokratik.

Dhe, ne po shpresojmë, se kur e kemi parë që në Kosovë, dhe unë po flas kryesisht për Kosovë, edhe pse e dimë situatën kryesisht në rajon, sepse ne shkojmë edhe nëpër konsultime në krejt rajonin, edhe në Vukovar, edhe në Sarajevë, edhe në Serbi edhe në Slloveni, edhe në Maqedoni, edhe në Mal të Zi dhe në krejt këto konsultime kemi shkuar dhe përafërsisht i shohim se familjarët e viktimave i kanë nevojat e njëjta, i kanë problemet e njëjta. Mirëpo, për të parë se ne nuk jemi të vetmit në këtë botë, kemi thirrur shumë njerëz të cilët i kanë përjetuar të njëjtat dhuna në vende dhe kontinente tjera. Ka pasur prej Argjentinës, prej Amerikës Latine, prej Afrikës së Jugut, prej shteteve të ndryshme njerëz të cilët kanë kaluar nëpër të njëjtat trauma me na treguar se si ne me i tejkaluar këto dhembje dhe trauma. Dhe duke parë se ende nuk kemi të dhëna për 1.840 persona të zhdukur vetëm në Kosovë, ende nuk është arritur bashkëpunimi i mirëfilltë në mes pjesëtarëve qoftë të shoqërisë civile, dhe duke parë se viktimat janë të ndrojtur, nuk kanë ku të kërkojnë ndihmë, janë lodhur prej organizatave humanitare, janë të lodhur prej gazetarëve... ka filluar kjo iniciativë, për të cilën jemi ne duke u rropatur që rrafsh 4 vjet. Ky është shansi i fundit ku ne mund të kërkojmë llogaridhënie prej krejt qeverive dhe me i thënë: nëse ju e dini ku janë varrezat masive, ku mund t'i gjejmë edhe këta persona të zhdukur e të vrrarë, ne duhet t'i shtyjmë, dhe shpresojmë se ky komision ka me ba presion qeverive me i dhënë ato informata, jo vetëm për në Kosovë por edhe në vende tjera. Dhe nëse shtetet në rajon nuk pajtohen për themelimin e një komisioni të këtillë, atëherë ne nuk kemi çka të bëjmë. E jona është me i sugjeruar atyre, dhe nëse e pranojnë formimin e këtij komisioni rajonal, atëherë ne do ta monitorojmë punën e tyre dhe se si i implementojnë ata rekomandimet e këtij komisioni.

Pra, arsyeja e thjeshtë pse jeni të thirrur këtu, është, nën një, se nëse veç e kuptoni mirë esencën e formimit të këtij komisioni rajonal – a do të mund të kryejë punë dhe a po ju duket se po ju jep shpresë diçka, apo absolutisht ju i keni humbur shpresat se keni me i gjetur të zhdukurit, familjarët, apo i keni humbur shpresat që ka me ju kthyer dinjiteti që e keni pasur dikur, apo keni për ta fituar një ndjenjë apo

empati të cilën ju e keni humbur në momentin kur ju i jeni nënshtruar dhunës ose familjarët tuaj. Nëse ju mendoni se absolutisht asgjë nuk do të mund të ju sjellë dritë, as edhe formimi i një komisioni të tillë rajonal, sepse nuk besoni se e vërteta ndonjëherë ka me dalë në pah, ekzistojnë shumë përvoja të mira në botë që kanë qenë të suksesshme, si për shembull në Afrikën e Jugut, si për shembull që e patë në Maroko, ose në Amerikën Latine, mirëpo rrethanat në Ballkan kanë qenë pak më ndryshe, konflikti ose luftërat kanë ndodhur në shumë vende jo vetëm brenda një territori dhe nëse ju mendoni se absolutisht nuk keni shpresa apo prapë mendoni se diçka mund të bëhet, unë kisha dashur ta hapim debatin dhe për këtë mos të ngurroni, t'i thuani mendimet tuaja ose me i shpreh brengat tuaja, nevojat tuaja, çka ju pritni dhe çka nuk pritni. Mund të jeni ndoshta edhe optimistë, mund të jeni ndoshta edhe skeptikë dhe me thënë absolutisht e jetojmë jetën deri sa të jetojmë, por nuk kemi shpresa që diçka do të dalë në dritë. Mirëpo, unë mendoj se shpresa e fundit vdesë dhe ne si shoqëri civile, si pjesëtarë të këtij komuniteti ishte dashur me i provuar të gjitha mënyrat për të ardhur deri te zbulimi i asaj së vërtete dhe në njëfarë mënyre edhe me tejkaluar... Ne nuk mund t'i kthejmë të vdekurit e me i bë të gjallë, por me i tejkaluar më lehtë, me komunikuar njëri me tjetrin dhe kur të dihet e vërteta atëherë është shumë më e lehtë edhe për familjarët e viktimës disi të ballafaqohen... nëse mendoni se prapë nuk ka shansë ose se Kosova është shumë vend i vogël ose luftërat në Ballkan kanë qenë shumë më brutale dhe të komplikuar, megjithatë unë kisha dashur t'i dëgjojmë mendimet tuaja dhe të flisni pa hezitim, e nëse e keni vështirë të flisni lidhur me formimin e këtij komisioni dhe se ju duket diçka shumë abstrakte, atëherë filloni të flisni vetëm prej asaj çka ju kishit dashur të bëhet nëse keni familjarë të zhdukur dhe çka kishit dashur të dini, nëse keni familjarë të vrarë prapë çka kishit dashur të dini në çfarë mënyre të veprohet, ose a ishte dashur shteti të bëjë diçka më shumë për ju, a ishte dashur që institucionet të bëjnë diçka më shumë për ju, apo vetë popullata. Për këtë thjeshtë unë po ju lë juve të jepni mendimet tuaja.

Ju lutem, së pari të prezantoheni!

FAHRIJE HOTI: Po! Fahrije Hoti, përfaqësuese e personave të pagjetur. Është një plus i madh për këtë regjion të komunës së Rahovecit që është një takim i këtillë se me të vërtetë nuk i dimë shifrat e caktuara sa persona janë të pagjetur dhe sa të vrarë në komunën e Rahovecit. Nuk ekziston zyre adekuate për hulumtimin e krimeve të luftës. Kam marrë pjesë në takimin në Sarajevë, ku është diskutuar çështja e personave të pagjetur, ku kanë marrë pjesë disa komisione të shteteve të ndryshme. E vetmja, komuna e Rahovecit që e kam përfaqësuar unë nga Krusha, asnjë informatë adekuate Rahoveci nuk e ka për krime të luftës në Rahovec dhe në komunë të Rahovecit. Pra, as në nivel komunal e as OJQ-ët, e as familjarët.

Statistikat tregojnë që 900 persona të pagjetur janë në komunë të Rahovecit. Kam kërkuar prej zyrtarëve komunalë numër të saktë, nuk e kanë.

Në fshatin tonë janë 226 persona të vrarë dhe 68 mungojnë, të pagjetur...

NORA AHMETAJ: Dyqind, e sa?

FAHRIJE HOTI: 226 të vrarë dhe 68 të pagjetur, të pa identifikuar. Ata që duhet punuar me këta familjarët, normal se janë OJQ-ët, jo vetëm për përfitime të veta, po edhe për ata njerëz që kanë humbur shumë më shumë, në komunë të Rahovecit shumë pak është punuar për këtë.

Unë veç desha të uroj për punën që e keni bërë. Unë kam ftesën për datën 15 për konferencë në Prishtinë, që prapë do të bisedojmë për këtë. Më vjen keq për familjarët që janë prezent këtu, që kurrkush nuk punon me statistikat e tyre kur iu ka vra burri, në çfarë kohe, kush e ka kidnapuar dhe të kërkojnë përgjigje prej njerëzve që i kanë për rreth. Normal, e vërteta duhet të zbardhet. Ka qenë çka ka qenë, ka ndodhur më 1999 si për ne, si për pjesën e serbëve, por prapë duhet ulur në një tryezë të rrumbullakët dhe me i identifikuar problemet tona dhe personat që me të vërtetë neve çdo ditë na mungojnë.

Të flas vetëm pak për familjen time. Unë në atë kohë, isha vetëm 28 vjeçare, u zhduk burri. Isha me dy fëmijë të vegjël, isha thuaja i së njëjtës viktimë, viktimë e gjallë. Po, e mbijetova luftën që e humba bashkëshortin, i mblodha forcat dhe fillova të punoj për hir të familjes. Ajo që më vret, është se që 12 vjet pas luftës të identifikohen njerëzit, të dihet varri. T'i lëmë dëmshpërblimet, se për një njeri të vdekur parja s'është kurrgjë. Për ne është meritë e madhe që fëmijët tanë ta dinë ku e kanë babën, ku e kanë nënën, apo familjarët tjerët tjerë të tyre. Këto kishin me qenë si lutje edhe për komunë. E di që shumica janë të ftuar – gratë e Rahovecit, pak i keni përfshirë fshatrat, ne kemi persona të pagjetur dhe viktima në gjithë fshatrat e komunës së Rahovecit. E morra shifrën komplet – 900 persona të pagjetur janë në komunë të Rahovecit, jo në Rahovec.

NORA AHMETAJ: Sa thatë, janë?

FAHRIJE HOTI: 900 në komunë të Rahovecit. Nuk kemi në komunë të Hoqës, s'kemi të Brestovcit, s'kemi të Nagvcit, s'kemi të Celinës, s'kemi të Bellacërkës. Të gjitha ato nëna ballafaqohen me njerëz që i kanë të vrarë dhe të zhdukur. Kush e merr këtë përgjegjësi? Këtë përgjegjësi duhet ta marrë kuvendi komunal, OJQ-ët që të zbardhet fati i personave të pagjetur, jo të biem në gjumë e të punojmë për përfitime personale. Të punojmë për ata njerëz që ne me numër punojmë me ta. Mundemi me i cek, jemi 160 gra të veja të Krushës, ato presin rezultat prej meje, ato presin informata prej meje për t'ia sjell atë informatë familjeve të tyre. Mos t'i përfaqësojmë OJQ-ët, mos të përfaqësojmë nivelin komunal vetëm për interesa të veta. Të punojmë me të vërtetë, se kjo është një sakrificë me të cilën ne për çdo ditë ballafaqohemi. Ju përshëndes! Ndoshta pak e zgjata, por këto janë që unë i pata parasysh t'i them.

NORA AHMETAJ: Fahrije, faleminderit shumë! Nën një, ne do të mbajmë konsultime edhe me gratë e fshatrave tjera. Nën dy, teksti juaj, ishte kryesisht për organet komunale. E pikërisht, nëse ky komision formohet, ka me qenë në nivel shtetëror dhe ka me u marrë në mënyrë të paanshme me gjetjen e viktimave dhe zbulimin e së vërtetës për të gjitha viktimat, pa marrë parasysh përkatësinë e tyre etnike. Pra, meqë theksi ishte në organet komunale, pothuaj se njëjtë ishte dashur me u marrë ky komision dhe me pas bazën diku e me u marrë me të gjitha viktimat, pikërisht për atë se komunat nuk e kanë kryer punën si duhet, por as OJQ-ët deri diku s'kanë pasur mundësi që në mënyrë të përkushtuar me kryer punën, atëherë ne shpresojmë se, për mungesë të fakteve, ky komision ka me dhënë një përgjigje. Mirëpo, unë edhe ia dhashë vetes të drejtën me konvertuar atë kërkesën tuaj prej nivelit komunal në

nivel shtetëror, por fundi i fundit prapë po e adresojmë kërkesën te qeveritë, sepse janë pikërisht ato që ishin dashur të merren me këtë punë në mënyrë më të përkushtuar. Shuki, urdhëroni!

SHUKRIJE GASHI: Edhe një herë po prezantohem, në mënyrë që ju me pas të qartë se pse kam ardhur këtu. Unë jam Shukrije Gashi, drejtoreshë e Qendrës për administrimin e konflikteve Partners Kosova.

E dëgjova me vëmendje paraqitjen e zonjës Fahrije dhe konsideroj se ky është një kontribut i madh. Secila shprehje juaj, secili detal që ju ofroni do të thotë shumë në zbardhjen e fakteve dhe argumenteve të cilat do të kontribuojnë në krijimin e këtij komisioni.

Ju, disa herë, e theksuat që organet komunale, komuna, megjithatë e përmendët edhe shoqërinë civile... Jam shumë e sigurt që ka mangësi në mesin e shoqërisë civile, por edhe ka keqinterpretime të mëdha.

Shoqërisë civile në Kosovë e në rajon, tash po flas për Kosovën, i ka ra një barrë e madhe, barrë të cilën po e bartë sidomos në Kosovë qysh para viteve të luftës. Po thuaj se, shoqëria civile ka kryer punë paralele, edhe të qenunit shoqëri civile dhe rolin madje edhe të shtetit të qeverisë. Nuk ka qenë lehtë, kur po them shoqëria civile, po e paramendoj Norën, Shukin, këtë shoqen këtu e të gjitha neve tjerat, me marrë një barrë të cilën nuk e ka marrë aq lehtë, nuk është lehtë me vu në krye të proceseve, absolutisht jo. Veçanti jo, për një çështje të tillë, siç është drejtësia tranzicionale, ballafaqimi me të kaluarën, gjetja e të zhdukurve, hulumtimet. Ne jemi shumë të vetëdijshme se të qenunit viktimë është shqetësim i madh, është diçka e veçantë, është e padëshirueshme, por ne, gjithashtu, jemi të vetëdijshme që me ardhjen tuaj këtu – të gjitha ju, pavarësisht prej çfarë komuniteti vini, është një hap i madh, një sukses drejt të kuptuarit të shqetësimeve të njëjta, në masë të njëjtë të ndërsjella, për faktin se viktimat janë viktimat, s'kanë emër tjetër, nuk mund të përkufizohen ndryshe. Prandaj, vetëm duke qenë këtu sot në këtë tryezë, në këtë tavolinë, bëhet një hap tutje.

Dhe, besoni se, qe katër vite të tëra, vazhdimisht jemi ndie sikur edhe sot para jush. Ne e kemi shumë të qartë se çfarëdo që bëjmë, qysh do që të sillemi, kurrë nuk do t'i arrijmë që të hyjmë në lëkurën tuaj, nuk do ta përrjetojmë pra njësoj.

Prandaj, ndonëse e dimë që është shumë vështirë, ju ftojme që të bëni çmos sepse, duke na ndihmuar ne dhe vetveten, ne do të arrijmë t'i ndihmojmë krijimit të një komisioni i cili e ka për obligim që në mënyrë të strukturuar çështjet t'i qet në sipërfaqe, t'i nxjerrë në pah.

Jam shumë e sigurt, dhe njerëz jemi, kemi egot tona, kemi ndjeshmërinë tonë, shpeshherë, është gjë normale, është reaksion normal me thënë që – e po pesha e rastit tim është më e rëndë.

Unë jam shumë e sigurt se pesha e rastit nuk mund të matet. Secili, pra, për veten e vet e përjeton pothuaj rënd, njësoj. Dhe, edhe një herë po e theksoj, kërkoj falje, ndonëse do të ju duket, dhe nëse ju duket e thoni: pse, çka do kjo tash që po na mban fjalime këtu? Jo, nuk kam ardhur, absolutisht dhe asnjëra prej nesh nuk është këtu për atë çështje. Thjeshtë, ne në mënyrë shumë të ndërgjegjshme e ndajmë brengën me ju dhe shqetësimin tuaj. Dhe, konsiderojmë se, duke qenë sot në tryezë dhe në të gjitha tryezat tjera që do të organizohen do të arrijmë që të afrohem më shumë, të nxjerrim të vërtetën në shesh, të bashkëndjehemi me njëra-tjetrën, për arsye se, para se gjithash jemi njerëz dhe nuk jemi

ato të cilat i kontribuam të së keqës, prandaj duhet t'i qasemi kësaj problematike me krenari. Është sukses kur ne komunikojmë me njëra-tjetrën. Dhe, për këtë arsye, ju ftoj që lirshëm, lirisht të shpreheni. Nuk do të ketë absolutisht asgjë të keqe, asnjë pasojë, përkundrazi – do t'i kontribuojmë ofrimit të çështjeve, zbardhjes së tyre, krijimit të një rruge, një platforme, ku do të dalin gjërat në shesh dhe thjeshtë të shkarkojmë gjeneratat e ardhshme nga kjo barrë e cila po na rëndon sot. Dhe, ashtu siç tha Nora, ne nuk do të mundemi kurrë dhe askush t'i kthejë ata njerëz të cilët janë të zhdukur, nuk ekzistojnë sot, as në të kaluarën, por të paktën të paktën të pushojmë që të akuzojnë, ose të na akuzojnë gjeneratat e ardhme. Prandaj, ju lus, sinqerisht që të keni gjerësinë, e di se është shumë vështirë, që të jepni informata, të kontribuoni sepse vetëm me dhënien e informatave do të mund të bëhet diçka. Në qoftë se ne e mbajmë informatën, as qeveritë, as shoqëria civile dhe askush nuk do të mund të na ndihmojë, as juve, e as ne procesit. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Faleminderit, Shuki! Urdhëroni! Të lutem, prezentou me emër e mbiemër!

MANDUSH BUGARI: Unë jam Mandush Bugari. E kam të vrarë burrin me gjithë djalë, dhe djalin e kunatës. Megjithë se ne nuk e kemi ditur se ku janë të varrosur as kurrëgjë, por mua më kanë maltretuar, dhe tash s'mundem me i cekur se tash jemi shoqërisht, më kanë marrë 3-4 herë me më bërë pyetje pse – ti je separatiste, ti je kështu, burri yt është kështu. Megjithatë, atëherë unë, si thonë, e kam pas humbur vetëdijen, kam qenë si e çorruar, kam hyrë nëpër polici e më kanë çuar deri në Prizren, më kanë maltretuar. Një më ka shpëtuar mua, kur i kam thënë atij kryetarit të milicisë në Prizren: mundesh me dit shumë mirë që burri më ka punuar në "zhitopromet", në sillos, ka qenë shef i kuzhinës thash dhe se deri të premtën burri ka qenë në punë, kjo është një, se unë kam pas edhe me shkuar vetë në burg se: ti je separatiste, ti e ki këtë... Më kanë marrë në Rahovec milicia dy-tri herë. Burrin e kam pas të vrarë, nuk kam ditur ku e kam. Djalin e kam pas të vrarë, nuk kam ditur ku e kam. Djali i kunatës nuk e di ku ka qenë, megjithëse ata i kanë kthyer prej rrugës me, kurse këta kanë ushtarë.

NORA AHMETAJ: Ata janë të zhdukur ende?

MANDUSH BUGARI: Jo. Tash unë të tregoj rend qysh jemi shkuar, që jam trullorur, e kam pas humbur atë ditë vetëdijen, s'kam ditë frikë. Se mu dukte shtëpia shumë e zbrazët, se kam pasur hala shoqëri aty, megjithëse prej rrugës i kanë kthyer. Ne kemi bërë bukë për ushtarë. Tash mundem edhe me i cekur, dhe më vjen keq prej këtyre se tash me to erdha. Por, kur më kanë çuar në Prizren, vetëm një më ka shpëtuar, që kam thënë ndoshta e ngjeh mirë Miroslav Gjinoviqin, burri më ka punuar këtu. Unë kur i kam kryer këto marrëdhëniet e mia, më ka thënë: uha, krejt ata gjintë e urtë i paskan vra. A e di, po e rreh ballin, ai kryetari i SUP-it, se këtu kanë qenë shumë vetë që më kanë malteretuar dhe është çua me më rreh kryetari i milicisë, o kanë një Agim, djali i Ilazit, nuk e di qysh e ka mbiemrin, u çua me më ra shuplakë. I kam thënë: Agim vazhdo, s'ka gajle. Mua më ka shkuar burri me gjithë djalin, me djalë të kunatës. Dhe ai është ulur. Po më thotë çka ke...? Po, veç, thash, duhet me të ardhur marre që ta kanë ndreq dasmen. Aty më kanë qitë, më kanë thënë prit dy orë në tela dhe kam pritur me ardhur kombi me më çuar në Prizren. Në atë moment, unë e kam humbur vetëdijen, jam ra dhe më ka luajtur unaza. Dhe, atëherë pasi bëra pak më mirë, shkova në Prizren, i dhash informatat, pastaj djali i vogël, që e kisha, ishte 15 vjeç, po i kisha edhe këta fëmijët e nusës. Po më thotë: mami unë e dua babin se po më thonë hallku ia kanë këputur kryet... I gjetur, apet është pak më lehtë. Mentor, më me mamën kështu, se veç që

s'mu kanë prish fëmijët krejt megjithë nuse e me krejt. Thash, hajde me mamin. Borë ka qenë, jemi shkuar në Prizren. Kam tentuar me hy në milici... Skender Jugosllavi a Jugosllav Skenderaj, o kanë aty, pranë gjyqit për me më pranuar me hy, s'më ka pranuar me hy. Jam dalë nëpër qytet, kam shëtitur, prapë prej atje jam kthyer, çka me bë, me gjet një avokat. E kam gjetur Adem Jetishin dhe kam paguar pagesën. Ne kurrqysh s'i kemi ditur varret. Tash o kanë problemi vetëm me ia gjet varrin dhe me pa fotografinë që është baba gjallë, a di kështu, i gjetur, nuk është i këputur me luajt me top.

NORA AHMETAJ: A e ke gjetur burrin?

MANDUSH BUGARI: Po, tash të tregoj krejt rend. Bora o kanë deri në gju. Jam shkuar, e kam gjetur, e kam marrë këtë Adem Jetishin dhe ai kishte pas punuar përpara për këto raste urgjente, po mendoj që kanë punuar më parë, kur s'ka qenë luftë. Tha, veç mundesh me kanë shoqe e fortë. Thash, jam guri, krejt i përballoj. Dhe, kur kemi hyrë në gjyq, më ka thënë, shoqe – hə, a je e fortë, thash e fortë. Bile djalit mi ra të fikët dhe avokatin... I kam parë fotografitë, megjithëse unë s'kam guxuar me thënë përnjëherë, edhe atë që e kam pa të njohshëm, me thënë qe ky është i imi, përjashta këto të tri të miat, a me pa me sy, i kam pa – albumet janë kanë, megjithëse edhe ai avokati që ka qenë i fesë të kundërt, u dridhke, thoshte: edhe për mua nuk është lehtë, që ka ndodhur kjo. Po, e gjeta, së pari djalin. E gjeta djalin e kunatës. Burrin tim nuk e gjeta dhe tash po më marrin mua po më çojnë në tretin kat, te komandimi prapë aty. Tha, shoqe ti je kështu, e kështu... Nejse, ai po më thotë e ke këtë, e ke këtë... Thash, nuk është e vërtetë dhe thash dua me dit burrin ku e kam se djali është kah më flakëron. U dalë përjashta dhe pasi ka dalë jashtë, është shkuar në një zyre, prapë ka pasur zeher fotografi të fshehta, veç i ka pru tri fotografi dhe më ka thënë: a është ky? Ai ishte djali. I thash, po, djali është. Po mua më kishin bë edhe buallicë që u ula afër dritarës, ma kanë dhezë edhe një cigare për me humb a di diqysh tragin, edhe për djalin. Thash mos më trego se djalin e kam shumë të ri, mundet edhe me kërcyer, e ne veç tri javë jemi kanë nëpër male. Merre me mend prej Rahoveci rreth e rreth e me shkua me ra në Prizren këmbë. Tha, jo, jo, se ky e ka babë. Dhe unë qysh jam idhnuar veç ia kam ngjitur fotografisë – dring, dhe e kam këqyrë. Unë thash, ky është burri im, ky është djali im, ky është djali i kunatit. A, mirë! Tha, Mindush, me i kap me i hjek, me i tërheq varrezat. Thash, jo një herë dua me dit ku i kam në varr. Kur jam shkuar në Prizren jam kanë në një skaj, janë pishat aty ku janë varrezat, krejt në skaj dhe është një si vi, që kalon uji. Jemi shkuar atje, e kam parë varrin dhe kanë qenë krejt Rahoveci, disa që janë aty, që i kam identifikuar, kanë qenë. Vetëm një që e kishin pas nxjerrë... Jam kthyer prapë te ata, që i kam parë. Më kanë thënë Mandush përbrenda 24 orëve t'i duhet me i nxjerrë këto viktime. Po, kufomat! Thash, nuk e di unë, me të vërtetë nuk i kam gjashtë kuneti, veç tre kanë qenë, tre vëllezër. Thash unë nuk mundem me të thënë kurrgjë, i kam gjashtë kunetë, pa i vet kunatitë nuk guxoj me folë. Ishte puna qysh me u marrë vesh me u bë kjo puna. Thoja, s'kam pare me i nxjerrë. Thoshte, jo, jo – kollaj e ke se veç një traktor e paguan dhe e qet në traktor. Unë jam ardhur, kam pyet në komunë, më kanë thënë mos i nxjerr se ata shkojnë si mos me kanë të luftës. Kur kam shkuar te ata me u paraqitur, s'kam guxuar me u paraqitur se më kanë thënë, ky avokati, duhet me qenë shumë mjeshtër. Tha, ti çka do me bë, Bugari me këto? Thash, me të kallxuar të drejtën, e kam pyetur hoxhën, hoxha më ka thanë prej aty ti s'guxon me i luajt se binë prapë viktime, këqyre tash me do pështjellime, se më epushin zor me humb numrin. Tha, jo, jo, ju jeni me baba sheh, a po di. Thash, edhe atë e kam pyet, edhe ai më ka thënë... Tash unë duhej me i dhënë përgjegjësi kush janë ata. Thash mua po më vjen keq çka jeni duke më mallretuar kështu, unë i

kam pas në stacion të autobusit dhe i kam thënë më fal baba hoxhë, e në të rrejsha, ato janë edhe shënimet i kam.

NORA AHMETAJ: Veç po më intereson, a merr diçka benificione prej shtetit, për vrasjen e burrit e të tjerëve?

MANDUSH BUGARI: Po. 130 euro.

NORA AHMETAJ: E kjo po më intereson. A je e kënaqur ti me to, a jo?

MANDUSH BUGARI: Jo. Pse? Ju falënderoj juve si ekip që keni ardhur me na pyet. Unë qe 13, a 12 vjet që më ka humbur burri kurrë kush s'ma ka çel derën, megjithëse shtëpinë e kam pasur të shkatërruar veç flaka që s'i ka hy. Po, e sot kam ardhur, si thonë, vërtetë më ka humbur djali dhe djali i kunatës, burri e krejt, por jam ardhur me kënaqësi se paska dikush me më pyet. A ke parë ti, kur të vet dikush, me të thënë ngushëllime e ke pak më lehtë, se e ke dikë. Unë gjithë kam vuajtur që s'më ka pyetur kurrkush për këtë rast. Kurrkush, kurrkush, hiq, s'më ka vet për këtë rast, unë vetë kam ecur, me kontributin tim, për burrin dhe për krejt. Megjithëse edhe varrimi që është bërë, qëkaq s'kemi pasur, po mendoj se ata dhanë shpirtin për jetë, se një njeri nuk ka çmim. Për njeri të gjallë nuk ka çmim kurrkund për një njeri.

NORA AHMETAJ: Do me thënë, ti merr veç për burrin dhe për djalin?

MANDUSH BUGARI: Jo, për djalin merr nusja, që ku e kam nusen atje.

NORA AHMETAJ: OK. Vetëm kjo më interesoj.

MANDUSH BUGARI: Po unë marr vetëm për burrin, veç kështu, edhe shtëpinë e kam pas të shkatërruar, se edhe unë kam qenë në njëfarë shoqate, kurrë kush s'më ka pyet qysh e ke emrin. Sot, është hera e parë që jap u në këtë intervistë dhe është kam më dridhet edhe trupi, megjithëse mua djali 14 vjeç o kanë kah më tranohet, e kam çuar te mjeku, te neuropsikiatri me i dhënë hapa qetësimi. Mua shumë më vjen mirë që jeni organizuar. Ishalla tash e të mas ka me pas ende kujdes. Pra edhe ato 130 euro që i marrë, unë kam marrë qeshit lloje të sëmundjeve, me sheqer, me yndyrë, me triciklide, me zemër, dy herë kam pasur infarkt. E kaq. Tash unë fola edhe për djalin edhe për nusen, për djalin e kunatës. Se në shtëpi time, në bodrum janë kthyer ata me bë bukë. Që the ti, rasti i civilëve. Civili është pak më ndryshe, shpirt ka. Po këta tanët i kanë kthyer prej rrugës, hajde ju me bë ushqim. Se tash unë jam duke folur krejt koftra, po bie fjala, pak më ndryshe. E tash, nëse donë ato me dhënë intervistë prapë, le të japin intervistë për djalin e vet, se ato nuk janë në ngjarje, nusja është në ngjarje, pak më mirë, se unë, por s'besoj se mundet me folë apo diçka, se po dridhet dhe shumë e re ajo ka mbet, ai pat këtë fat. Bile unë s'kam mund me qajtë burrin në krah të saj dhe të asaj tjetrës.

NORA AHMETAJ: Faleminderit! Unë i kisha lutur edhe tjera gra, që kanë të zhdukur, t'i dëgjojmë nevojat e tyre, çka pritni, a mendoni se ndonjëherë kanë me u gjend eshtrat e tyre, prej kujt pritni ndihmë, ku keni kërkuar ndihmë, a merrni ndonjë dëmshpërblim financiar prej ndonjë institucioni, çfarë informata merrni, a keni shpresë në këtë drejtim, me i gjetë eshtrat e familjarëve?

TODIĆ STANICA: Meni mi je muž otet 23.3.1999. u Brestovac... Evo 12 godina će sada, marta, hoću da znam, i da ga pronađem, da znam gde je, da ga sahranim u svoje groblje, drugo ništa nije mi važno, ni novac, ni ništa, samo hoću da znam gde je i kud je jer 12 godina ništa ja o njemu ne znam.

NORA AHMETAJ: A gde ste ga tražili?

TODIĆ STANICA: Sve ove organizacije koje su bili ja sam ga tražila, samo su tu pisali, išao sam i u Gračanici, i u Prištini i svuda. Ništa!

NORA AHMETAJ: Znači, nema nikakvih podataka o njemu?

TODIĆ STANICA: Nikakvih podataka o njemu nemam. Samo to hoću da znam, da ga sahranim u svoje groblje. Toliko!

NORA AHMETAJ: Da li ste možda dobili neke informacije...?

TODIĆ STANICA: Pa, nisam dobila nikakve informacije neku, kako ko kaže, jer nisam bila ja tu sigurna kada ne znam ni ko je ni šta je, ja ne mogu nikoga da opterećujem kad nisam videla. Ali znam da je u Brestovcu otet, 1999. godine. 12 godina znači će sad marta biti. Nikakve informacije, niti je nađen, niti ne znam gde je, niti kud, niti ništa.

NORA AHMETAJ: Pa, jeli se nadate da ćete ga naći?

TODIĆ STANICA: Pa, nadam se ja, zato sam i ovde.

NORA AHMETAJ: A kad bi se formirala ovakva komisija, koja bi istraživala još jednom...?

TODIĆ STANICA: Pa ja, hoću to. Samo da znam gde je, i ja hoću da ga sahranim u svoje groblje. Znači da znam gde je, kud je.

NORA AHMETAJ: Vi ste videli svedokinje, kako svedoče, kako su bile malteritrani, i kada su tražile nestale? Da li bi ste vi u takvoj komisiji išli da svedočite o nečemu slično, kako vam je muž otet...?

TODIĆ STANICA: Pa ja znam da mi je otet ali ne znam ko ga oteo. Kako ću, kad ne znam ko je.

NORA AHMETAJ: Aha! Nema nekakvog svedoka koji zna o tome, video nešto?

TODIĆ STANICA: Ima. Ismet Beriša i Abaz Beriša, iz Brestovca.

NORA AHMETAJ: Oni su videli nešto o tome?

TODIĆ STANICA: On je otišao baš kod njih, oni su bili najbolji drugari.

NORA AHMETAJ: I, gde su sada ova dvojica?

TODIĆ STANICA: Kući su.

NORA AHMETAJ: I oni, ne znaju ništa oko toga?

TODIĆ STANICA: Pa ne. Ja sam bila kod njih na razgovor, ali nikakve informacije ne daju. Oni su bili kao pobratimljeni. Moj muž i oni pobratimi bili, Ismet Beriša i Abaz Beriša. Išli su u našu kuću, mi smo išli kod njih, stalno, imali smo dobre odnose. Ali ja ne mogu da garantujem da je to Ismet Beriša i Abaz kad nisam videla. Inače oni su bili pobratimi, kod njih otišao, traktor i od tud se gubi svaki trag.

NORA AHMETAJ: A, na primer, kada bi se formirala ovakva komisija, onda ta dvojica bi verovatno bila prinuđeni da dođu da svedoče?

TODIĆ STANICA: Pa možda, oni znaju gde je i kud je. Samo oni mogu da znaju, drugi ne veruje, Ismet Beriša i Abaz Beriša.

NORA AHMETAJ: A međunarodni Crveni krst?

TODIĆ STANICA: Išla sam i u Međunarodni crveni krst...

NORA AHMETAJ: Jeli on postoji na listu nestalih?

TODIĆ STANICA: Svuda postoji, svugde. Ja sam bila i u Prištini, bila sam i svude, gde sam čula, svud sam išla, ali nikakvog traga. Samo hoću da znam gde je, kud je i ja da ga sahranim u svoje groblje. Eto! A najbolji svedoci su Ismet Beriša i Abaz Beriša. Znam, oni išli su jedni kod drugog, ako znaju nešto, oni mogu da pomognu. Ja ne tražim ništa od njih, samo da znam gde je.

NORA AHMETAJ: A šta oni kažu, kad njih pitate?

TODIĆ STANICA: Ništa! „Ne znamo mi od toga ništa“. Išla sam ja na razgovor sa Ismet Berišom ali on je rekao ja o tome ništa ne znam. Kao da mi to, i ne smem da kažem.

NORA AHMETAJ: Zato smatramo da je ovo veoma važno da ovi svedoci onda dođu i da kažu nešto o tome.

TODIĆ STANICA: Kako nije važno, 12 godina sam u neizvesnosti.

NORA AHMETAJ: Hvala, gospođo Todić! Samo da vas pitam, u kosovske institucije niste ništa pitali? Da li dobijate neku socijalnu pomoć?

TODIĆ STANICA: Sad sa sad, ne.

NORA AHMETAJ: Ne dobivate ništa, to što vam je muž nestao? Jeste li ikada tražili, ili niste?

TODIĆ STANICA: Nisam tražila.

NORA AHMETAJ: Onda, od čega živite?

TODIĆ STANICA: Primam minimalac. Muž mi je bio u radni odnos, do taj dan on je radio.

NORA AHMETAJ: Dobro! Hvala! Po e shoh se jeni pak të lodhura. Do të vazhdojmë edhe pak, për dhjetë minuta, pastaj do të bëjmë një pauzë për kafe dhe do të vazhdojmë prapë me diskutime. Urdhëroni, Fahrije!

FAHRIJE HOTI: Po flas dhe prapë po kyçem te pjesa e fshatit tonë, kur më 1999 na kanë dëbuar prej fshatit dhe na kanë maltretuar. Besoj se jemi dy palët këtu, edhe pjesa e këtyre dhe ne. Në rast se ne komunikojmë në mes veti dhe i hulumtojmë këto raste, unë kam një informatë, për shembull dhe ajo ka një informatë për Ismet Berishën dhe mundemi të kontaktojmë dhe ta hulumtojmë rastin e këtyre, por edhe këto, në rast se janë në dijeni për 46 kufoma të fshatit tonë që janë masakruar, janë djegë më 1999, më 26 në ora 6 janë vra, më 27 janë ngarkuar në një kamion dhe i kanë gjuajt në Drin, që s'kemi mund më asnjë person me identifikuar dhe me dit se kush është, në bazë të rrobave. Dhe këta, ma merr mendja, kanë qenë krejt serbë lokalë, nuk ka pas tjerë, sepse unë jam i regjionit tjetër dhe kurrë nuk kemi pasur kontakte me serbë dhe fshati Krushë ka qenë etnikisht i pastër, nuk kemi pasur asnjë serb, pos, flitet dhe janë fjalë të popullit se kanë qenë të Hoqës, të Rahovecit, të Brestovcit, të fshatrave për rreth që kanë pasur serbë. Megjithatë, për të formuar një komision, për me qenë dëshmitarë okularë që dëshmojnë me të vërtetë të vërtetën si nga pala jonë ashtu edhe nga pala e këtyre atëherë kishim mund me zgjidh këtë problem dhe me i hulumtuar rastet e krimet si të personave të pa gjetur por edhe për personat e vrarë. Prandaj, deri sa ne nuk kemi komunikim ndërmjet veti dhe i qesim në shesh ata njerëz që vërtetë kanë bërë krime, prapë në daç nga ana e shqiptarëve, në daç nga ana e serbëve, kurrë nuk kemi me pas zbulim të personave të pagjetur ose zbulim të viktimave. Dhe, nëse ne e mbajmë në veti, nuk i zbulojmë emrat, nuk i etiketojmë njerëzit që ky person ka qenë më 1999 në këtë kohë, në këtë kohë, kur është marrë me 200 e sa vetë dhe që janë vra, atëherë kush e bën këtë, ai i vdekuri nuk çohet me thënë qe më ka mbyt Fahrija. Dëshmitarët për rreth që kanë punuar, kanë vrarë njerëz, kanë zhdukur njerëz dhe kanë informata të sakta, jo informata përmendësh, në bashkëpunim me komisionin që do të formohet, mund t'i hulumtojmë dhe zgjidhim ato probleme, me zbardhë fatin e personave të pagjetur, me zbardhë krimet e luftës, sepse për ndryshe, kështu ne merremi me konferenca, dhe unë qe 12 vjet merrem me konferenca për persona të pagjetur, asnjë rezultat nuk e kemi.

Me Kryqin e kuq ndërkombëtar vazhdimisht mbajmë kontakt, por e kemi edhe një problem që në atë kohë 46 kufoma janë djegur dhe gjuajtur në lumin Drini i Bardhë në Krushë dhe vetë i kam parë këto ngjarje dhe më 1999 ka qenë Robin Kuk ku kanë qenë të vrarë 64 persona, të fshatit tonë, kam marrë pjesë edhe unë aty kur është bërë hulumtimi i tyre. Ata janë identifikuar dhe janë varrosur, por kryerësit e veprës asnjëherë s'kemi mund t'i identifikojmë se kush janë.

Mua, personalisht dhe thash prapë nuk i njoh serbët, as të Rahovecit, por as të Hoqës, por këta të Rahovecit që kanë jetuar me ta, si serbët dhe si shqiptarët që jetojnë me ta, bashkëpunojnë me ta, sepse unë s'e njoh as gjuhën serbe, këta janë ajo ura lidhëse që duhet këto raste me i identifikuar dhe me dalë me rezultate konkrete: është kryer, janë vrarë njerëzit, ka përfunduar lufta, jemi në Kosovën shtet, nuk jemi më me 1999. Duhet të zbulohen këto ngjarje, të identifikohen këto ngjarje. Askush, për komunën e Rahovecit më shumë nuk dinë se Rahoveci, me Hoqën dhe me serbët lokal që i kanë. Askush tjetër s'mundet me i identifikuar këto raste. Unë thash, e di një çështje, më erdh mirë që ajo i identifikoi me emër e mbiemër – Ismet Berisha dhe Abaz Berisha. Në rast se këto prej anës së vet e japin një emër, po unë e di, filani e fisteku që ka bërë krim në Krushë ose në Rahovec, atëherë janë ato urat lidhëse që mund të debatojmë më gjatë dhe me u identifikuar këto raste.

Do të lidhem pak te skema e pensioneve, të drejtat që i kemi ne. Janë dy kategori të pensioneve këtu që merren. Ata që quhen dëshmorë i marrin 200 e diçka euro. Ata që janë civilë, viktimat, njëjtë si krejt

kolegët, i marrin 135 euro. Kurrë një skemë, kurrë një benifit tjetër nuk e kemi pos këto që i kemi nga shteti. Faleminderit! Më falni pak e kam zgjatur, pres edhe nga ju të flisni dikush.

NORA AHMETAJ: Faleminderit, Fahrije!

(Ndërprerje e incizimit)

(CD 2, kështu fillohet incizimi)

XHEMILE SYLKA: Mu m'ka ndodhë me 1998 me 20 korrik, kur ma kanë vra burrin kanë qenë edhe 7 persona aty të vrarë, nëse ka nevojë edhe emrin do ta tregojë kush ka qenë aty, kunati Eqrem Sylka, Faik Sylka, axha i bashkëshortit, Qemajl Sylka, bashkshorti Nesimri Sylka, ka qenë edhe 1 dhëndërr Haxhi Sharku aty, Baki Shehu ,fqinj jemi me ata dhe Xhemajl Rama, të shtatë pesronat me 20 korrik i kanë vra. Unë vetë, personalisht e kam parë atë ngjarje. Kemi qenë me një familje Shehu, në një shtëpi, ku në atë bodrum erdhën këta ushtria serbe, i kanë qitur përjashta që të dorëzohen dhe në atë moment aty i kanë vra shtatë persona. Atë që e kam njohur unë, ka qenë njëri Nenad Matiq, serb djalë i Toma Matiqit dhe një tjetër nuk e kam njohur, por me emër e kam dëgjuar, Goran ka qenë i Prizrenit. Aty i kanë vra dhe gjysmën e kufomave i kanë djegur. Tash disa kufoma janë gjetur dhe dy kufoma ende nuk janë gjetur, dy viktima, Faik Sylka dhe Baki Shehu ende nuk dihet për fatin e tyre. Mua më vjen shumë keq. Vërtet e di kush është vrasësi i bashkëshortit, ka qenë në Mitrovicë në burg dhe pse ka mund të depërtojë ai, të dalë jashtë burgut e mos të paguajë që e ka bërë krimin e vet. Vërtet shumë është që këtu nuk mund njeriu të ballafaqohet me armikun e vet, sepse nuk e kanë paguar ende çka kanë bërë. Edhe shtëpitë mi kanë djegur. Kanë qenë shumë ushtarë aty, por me emra nuk i di, sepse në vend të ngjarjes kam qenë, me fëmijë por në budrumin tjetër kemi qenë gratë, burrat në vend tjetër, ashtu që gratë dhe fëmijët kemi mbijetuar dhe kemi mbet gjallë, atë ditë kemi ndejt mbyllur, pa ushqim të fëmijëve, pa kurrëgjë, gjatë natës kemi dalë në mal, në Rahovec jemi larguar, sepse atë ditë nuk kemi mund të dalim askund, sepse e kemi shtëpinë afër policisë aty, kështu që kemi qenë të izoluar shumë keq.

NORA AHMETAJ: A mund ta bëj një pyetje?

XHEMILE SYLKA :Po.

NORA AHMETAJ: Meqenëse po e din kush ta ka vara burrin, a e ke më lehtë me gjet dorasin, kriminelin i cili ta ka vra burrin dhe me fut në burg dhe me marrë dënimin që e meriton, apo me ardhur ai, me të kërkuar falje për atë çka ka bërë, për dhembjen që ta ka shkaktuar. Çka kishe dashur?

XHEMILE SYLKA: Ky nuk e meriton faljen kurrë. T'ia fal Nenadit, kurrë nuk është e mundshme, se e di, kam qenë fqinj të babit, shkojshim bashkë. Ai ka qenë me kunatin shokë dhe ashtu me shkatërruar familjen tonë, kurrë nuk i falet më. Ai duhet me paguar dënimin për krimin që e ka bërë, për gjithë Rahovecin, por edhe personalisht unë për veti e kisha pasur dëshirë të madhe, pasi më ka humbur bashkëshorti, më kanë mbetur fëmijët e vegjël prej një viti deri në tetë vjeç, i kam pasur fëmijët e vegjël, shumë po më vjen keq por, çuditëse pse nuk mundet ai të dënohet ende. E kemi lajmëruar, ka qenë në Mitrovicë në burg, e kam ditur kush ka qenë por ka ikur. Po e lejojnë të ikë, të jetë i lirë në shtete të

jashtme, po ndoshta edhe në Rahovec është i fshehur nëpër familje të veta, por nuk e di bash se ku është.

NORA AHMETAJ: Faleminderit! Unë desha të ju them, meqë jetoni me një komunitet të vogël dhe dëgjoni informata të ndryshme, por mungesa e komunikimit, që u cek disa herë, krijon shumë konfuzitet, sepse secili e din, e ka dhembjen e vet. Njëra prej ideve ose përvoja e të tjerëve është se kur të formohen këto komisione, familjarët e viktimave si ju të dalin e të flasin publikisht, me thënë një të vërtetë. Deri tash pse nuk dihet ajo e vërtetë, zonja tha se i din dëshmitarët, i dinë ata që mund të dinë për zhdukjen e burrit të saj, por ata nuk guxojnë të flasin, ose nuk dinë, ose bëhen kish se nuk po dinë. Ju e dini, në anën tjetër kush është vrasësi i burrit, mirëpo ai është jashtë burgut. Pse kjo ndodhë? Ndosht për arsye se secili shtet po e portretizon veten si viktimë, ose secila shoqëri po thotë unë jam viktimë më e madhe se viktimat e komunitetit tjetër. Kjo është nën një.

Nën dy. Po e jap një shembull. Në vitin 2008, në Prishtinë është bërë formimi i këtij Koalicionit rajonal për të cilin edhe do të flasim më vonë, kur është formuar prej organizatave të tëra shteteve të cilat kanë dalur prej ish Jugosllavisë dhe kanë vendosur të hyjnë në Koalicion për të dhënë propozimin të formohet ky komision, kanë qenë mbi 400 pjesëmarrës. Për herë të parë, pas të gjitha luftërave në ish Jugosllavi. Ka pasur viktimat serbe, boshnjake, shqiptare, kroate, maqedone, malazeze prej këtyre vendeve. Konferenca – forumi është mbajtur në hotelin Grand në Prishtinë dhe unë nuk mund të ju shpjegoj juve tash për ato traumat, emocionet që kanë qenë aty prej viktimave të cilat i kanë dhënë secila për ndodhitë dhe traumat e tyre, viktimat kanë qenë prej secilit komunitet, në secilin shtet. Dhe më lejoni të ju tregoj këtë, se unë e mbaj në mend atë, se ka pasur aty viktimat, kanë qenë dy familjarë të Drenicës të cilëve, njërit ua kanë vra fëmijën 13 vjeçar dhe një grua tjetër, po ashtu nën e fëmijëve të vrarë. Aty ka dëshmuar një nënë e Istogut, të cilës ia kanë kidnapuar djalin – serbe, dhe pastaj ia kanë vra dhe ajo e dinte kush ia ka kidnapuar dhe vrarë djalin, sepse e kishte parë dhe e dinte kush ashtë dorasi se i kishte informatat, ishte e veshur krejt në të zeza dhe qante. Duke dëshmuar qante, dhe gjithkund ka pasur kamera në hotel Grand dhe në holl të hotelit njerëzit e kanë dëgjuar dëshminë e saj. Unë nuk mund juve t’ju shpjegoj dëshminë e saj dhe dëshmitë e viktimave, të familjarëve të viktimave tjerë çfarë emocionit kanë ngjallë tek të tjerët të cilët nuk janë viktimat, dhe aty e kam parë me sytë e mi se çka do të thotë mungesa e informatave, sepse aty në mes nesh, në holl të hotelit Grand ka pasur edhe njerëz shqiptarë dhe shoqe të mia të cilat kanë thënë: jo bre, s’është e mundshme kjo me ndodhë se ne shqiptarët nuk vramë, se ne nuk kidnapojmë, ne nuk i bëjmë këto. Krimineli ka emër e mbiemër, viktimat ka emër e mbiemër. Këto komisione kur të formohen, po ua jep një shembull nga Afrika e Jugut. Dëshmitë e viktimave i kanë paraqitur nëpër televizione shtetërore në gjithë shtetin. Në ato televizione shtetërore absolutisht në çdo hotel, në çdo shtëpi, në çdo lokal, në çdo ambulancë ka pasur televizion ku janë dëgjuar viktimat se çka kanë përjetuar ata prej rezimit të aparteidit. Vetëm atëherë kur secili banor i Afrikës së Jugut e ka dëgjuar me vesh të vetë dhe e ka parë çka ka përjetuar viktimat, tek atëherë ka dal një e vërtetë ndryshe, prej të vërtetës të cilën e ka plasuar shteti, ose qeveria, ata kanë qenë edhe aparteid në perandorinë e Britanisë së Madhe dhe kanë vuajtur shumë. Ne po shpresojmë, nëse ky komision formohet, atëherë në krejt vendet e rajonit, po edhe në Kosovë, ta zëmë RTK-ëja ka me emitu dëshmitë tuaja, dëshminë e zonjës këtu, dëshmitë e krejt familjarëve të viktimave. Vetëm atëherë opinioni sensibilizohet. Në anën tjetër, kur thuhet që dëshmitarët nuk guxojnë me ardhur me dhënë

informata, nuk guxojnë, sepse s'ka siguri, nuk ka siguri dhe normalisht që nuk guxojnë dhe për këtë kur ka sundim të ligjit krijohet edhe siguria për qytetarë që të vinë të dëshmojnë. Dhe nëse ky komision formohet atëherë do të bëhet edhe programi i veçantë për mbrojtjen e dëshmitarëve. Dëshmitarët të cilët kanë me u mbrojtë apo kanë me qenë anonimë, ose ata kanë me u pyetur, nuk do të jenë dëshmitarë me emër i cili ka me dalë në media. Mirëpo, viktimat të cilat kanë me dëshmuar, qofshin viktima të torturës, qofshin femra, meshkuj apo fëmijë, qofshin gra të dhunuara, para se të bëhet dëshmia, që e patë aty edhe plakën që dëshmoi, me ato viktima do të punojnë psikologët.

Për këtë arsye, ne mendojmë se vetëm kur dihet publikisht, kur njerëzit e kanë guximin të dalin publikisht ta tregojnë të vërtetën, atëherë ajo ka me ngrit vetëdijen e popullatës dhe fëmijët kanë me thënë: ngadalë se e vërteta qenka ndryshe, unë këtë të vërtetë nuk e kam mësuar në shkollë, unë këtë vërtetë nuk e kam dëgjuar në rrugë. Sepse, fëmijët e sotëm, jetojnë në dy botëra të ndryshme. Nuk jetojnë serbë, shqiptarë, turq e boshnjakë dhe romë bashkë. Dhe s'kanë ku ta dëgjojnë një storie tjetër.

NASIBE NURSHABA: Unë jam Nasibe Nushaba, nga Rahoveci. Kam qenë në spital, jam e sëmurë dhe kam dëgjuar se kemi këtë takim dhe kam ardhur. Faleminderit prej jush që keni ardhur. Deri tash nuk kemi pasur asnjë një organizim të tillë. Hera e parë është kjo mbledhje këtu. I kam dy fëmijë të plagosur në luftë. Askush asnjëherë as nuk më ka dëgjuar as nuk më ka ndihmuar. Edhe vëllain, beqar ka qenë, e kam të vrrarë. Veç kjo shoqja që foli, ata janë këtu në Rahovec dhe ata i kanë nxënë dhe i kanë mbytur disa në Prizren dhe i kanë varrosur në Prizren. Nuk na lejonin te varrezat me shkuar, nganin milicia dhe sa herë kam shkuar unë, dy – tri herë në ujë kam hyrë vetëm me shkuar varrin e vëllait, beqar 26 vjet i ka pasur. 7 emra kanë qenë të shkruar, ata tjerët kanë qenë të pa shkruar, 17 s'kanë qenë të shkruar. Dy-tri herë pastaj më kanë zënë dhe prapë kam shpëtuar prej policisë kur kam shkuar në varreza që nuk më lenin të shkoj në varreza. Kam shpëtuar dy-tri herë nga këta që shkonin në varreza. Edhe fëmijët që i kam të plagosur në luftë, asnjë herë ndonjë ndihmë a diçka nuk kam marrë, për të cilët i kam edhe vajzën edhe djalin të plagosur në fillimin e luftës në Rahovec. Më 19 gusht, në ora 9,30 mu kanë plagosur fëmija. Në Rahovec kam qenë, te shtëpia. Prej shtëpisë kam dalë për me shëndoshë fëmijën, kemi shkuar në një shtëpi, aty na kanë zënë policia në ora 3 të ditës, na kanë qit me na vrrarë të gjithëve. Kanë qenë edhe nga Hoqa, edhe nga Rahoveci, e tash që jam e sëmurë, nuk po i di edhe emrat, i kam harruar se i di të gjithë që janë kanë aty. Na kanë qit për me na vra dhe jam heq prej rendi me i dhënë edhe një herë fëmijëve bukë. Kanë thënë ku po shkon, thash me i dhënë edhe një herë bukë dhe pastaj na mbytni. Dhe shpëtuam atëherë, e kërkuan në telefon, se i kemi pasur ata serbët kojshi, i kërkuan ata që jemi kojshi të tyre dhe s'na mbytën, na çuan në shtëpi tjetër. Kur na kanë çuar në atë shtëpi, na prunë doktorë me na shëruar, me i këqyrë fëmijët dhe prej aty, na i kanë pa fëmijët dhe deshën prapë me na mbyt dhe prapë tjerët që i kemi pasur kojshi ata thoshin mos me na prekë neve që jemi kojshi, na kanë çua poshtë, atje na kanë çuar. Aty i kemi pasur çdo njëri fat. Për fat kanë ardhur gazetarët prej largu dhe na kanë shpëtuar. Kemi qenë 200 burra dhe 50 gra, do i kanë marrë dhe i kanë çuar në Prizren. Burrat i kanë marrë të gjithë në burg, gratë i kanë lëshuar. Mua më kanë lëshuar me gjithë burrë veç se i kam pasur fëmijët të plagosur dhe me shkuar në spital dhe prej spitali kam shkuar në shtëpi, kam ndejt dhe pas dy ditë kam dëgjuar në televizion për vëllaun që ma kanë mbyt dhe emrat, i tregonin 17 vetë. Menjëherë pasi dëgjova në televizion, kam shkuar në varreza, më kanë zënë policia, isha kon veshur si plakë dhe kam thënë, po s'po di me folë, më kanë kthye, kanë thënë kjo nuk është rrugë jote dhe jam

kthye, kam shkuar me hallakatë a është përnjëmend emri i vëllait atje, ata kanë thënë po. Pastaj, të nesërmen edhe ma kanë pru gazetën në Prizren dhe e kam njohur varrin e vëllait. Nesër kam shkuar prapë në rrugë për në varreza, prapë më kanë kthyer policia, s'kanë dashur t'më lejojnë. Pastaj, pas dy ditëve kam shkuar, kanë ngajt policia, në ujë kam hyrë deri këtu, kam shpëtuar. Të tretën herë, kam hyrë në çilharë duke rrëshqit dhe kam shpëtuar, sepse s'kam mund, se vëllau ka shkuar beqar, s'kam mund me ndejt at. Dhe i kam ruajt dy fëmijë, që kanë qenë të plagosur, kam shkuar afër tyre dhe tash që i kam dy fëmijë, asnjëherë askush s'më ka ndihmuar, çika sivjet e ka kryer gjimnazin për me mund me u pranua në fakultet, s'ma kanë pranuar. Dhe, e plagosur nga lufta është, dhe a është kjo në rregull? Hera e parë dhe e fundit, se prej spitalit të Prishtinës kam dalë vetëm sa për të ardhur në këtë mbledhje. Faleminderit prej jush, se më shumë s'po mundem të flas, se po shkoj deri në shtëpi, se atje edhe çikën edhe djalin e kam. E marrin pensionin ata, nga 40 euro, njëri 40 dhe tjetri po aq. E kam djalin 16 vjeç dhe çikën e kam 19 vjeç. Faleminderit dhe unë po shkoj te shtëpia, se edhe vajza deshi të vjen por kanë pas edhe me ardhë me më pa që jam e sëmurë, por pata dëshirë dhe falënderoj prej jush, se po them, deri sot askush s'ka ardhur me na thirrë kështu në mbledhje. Ditën e mirë!

NORA AHMETAJ: Faleminderit që jeni ardhur. A bën ta bëjmë një pauzë të shkurtër për kafe dhe pastaj prapë të vazhdojmë. Hoçemo li na pauzu, za kratko, samo za po jednu kafu, pa onda da nastavimo? Ju lutem, se po e shoh se jeni të lodhura, dhe vazhdojmë pastaj.

(Vazhdon pauza)

NORA AHMETAJ: Fillojmë! Jepja mikrofonin!

HABIBE EMINAZIRI: Selam alejkëm! Unë jam nëna e Xhemajlit, ma ka marrë milicia, jemi kanë te Samedin Dranoga, 30 vetë, 30 robë (njerëz) kemi qenë. Aty e kanë marrë, i ka radhitë milicia, të gjithë me i vra. Unë i kam thënë mos ma vrani djalin, mua më vritni e djalin jo, se një djalë e kam. Ai s'më ka besuar dhe e ka marrë në burg. Atje në burg ia patën dhënë katër personave një gotë ujë, kurse tetë personave një killë bukë e kanë hëngër, në Prizren dhe Dubravë. Edhe në Lipjanë kanë qenë. Prej Prizreni kemi pasur avokatin Bashkim Nevzatin, ka qenë. Kurse për Dubravë ka qenë ai Vokshi prej Gjakove, ndoshta po e njihni. Më ka thënë, hajt t'i këqyri teshat se sot kemi me nxjerrë kufomën, shikoi teshat me pa djalin tënd. Unë kam shkuar, i kam pa teshat, e kam pa djalin. Pastaj, pas një jave e kemi marrë te shtëpia, një javë përditë kemi shkuar në Dubravë, doktori e ka larë me shpric djalin tim, se milicia ka thënë e ka mbytur NATO-ja s'e kemi mbytur ne. Tani, atë me shpric e kanë larë, e kanë gjetur policia, e kanë mbyt, jo me ato granata. Doktorit ia ka lënë jaknen time në dorë. Unë kam qenë me Bashkimin, me djalin e kunatit. Ai ka thënë, veç shko me pa djalin. Unë thash s'du me qarë, dhe s'kam qarë hiq, kam shkuar e kam pa djalin, që e ka la ai doktori. Dy ushtarë kanë qenë në Dubravë që i kanë la të gjitha xhenazet. Pastaj, krye një jave e kemi marrë, e kemi varrosur këtu, te shtëpia. Veç shumë ka pasur djali im gazep, s'ka pas bukë. Kur kam shkuar pas dy jave në vizitë, ai ka thënë, po shka ki more djali im, a je i sëmurë. Jo tha, nënë, s'kemi me hëngër bukë. Tani tha, gurabija me më ble, me mi pru. E unë, kur jam ungj me hëngër bukë, kam menduar se djali im është pa bukë, shumë më ka ardhur vështirë, shumë zor. Unë kam qit me gotë me pi ujë, djali im ishte pa ujë, ishte shumë vështirë, shumë zor. Edhe në Prizren ka qenë në burg, në Lipjan një herë, e pastaj në Dubravë, e kanë mbytur. Në Prizren kur kam qenë, me gisht, s'ka dashtë milicia me ma dhënë, me isharet kemi folë, s'ka dashtë... Sepse

kanë qenë milic përpara, milic përmas, kanë dëgjue çka po flasim ne. Kështu. Edhe e kanë rrahur shumë, gjak ka pasur në pizhame, në farmerka, në këmishë. Lëkura i është kapur për maice, lëkurën që i kishin pas qitur jod. Tani unë e kam marrë atë lëkurën, i kam marrë erë, sepse i vinte era majica e djalit... ja sam primetio majicu s kožom majica za hrbatu, i mirisila na jod što ga lečili tamo potom. Ishalla është shehit jara bi, krejt ishalla janë shehit, e kush e ka bë gazep, kush e ka rrahur djalin tim, dhe të gjithë, zoti le ta bëjë qysh di ai. Unë mos me kthye me të keqe, kurse zoti me ia kthye, jara bi. Unë jo, kurse zoti po, zoti le t'i dënojë të gjithë. Djali, pa bukë, pa ujë ka ndejt. Jo, po ai o kanë shumë i mirë. Unë, Saviqit, milicit i kam thënë një djalë e kam, qe mua merrëm, djalin mos ma merr.

NORA AHMETAJ: A e ke varrosur djalin?

HABIBE EMINAZIRI: Po, dy muaj e gjysmë ka qenë atje, pas dy muaj e gjysmë e kemi pru këtu. Qe, këtë libër ma kanë dhënë për djalin, Xhemajli. Qe edhe letra kur e kam pru dhe kur e kam varrosur. Qe, edhe këto letra janë. Qe, çfarë djali unë kam pasur. 22 vjet i ka pasur, beqar ka qenë. Shumë zor e kam pasur. Qe, këtu është e shkruar, se unë s'kam shkollë. Qe, 22 vjeç djali ka qenë, i pafajshëm ka qenë.

(Ndërprerje e shkurtër e incizimit)

NORA AHMETAJ: Mua, po më vjen keq, meqë si duket po maltretoni me këtë rast, kur i hapni plagët tuaja dhe me i treguar vuajtjet, por në njëfarë mënyre ma merr mendja se edhe ju e heqni të gjithë atë të keqen prej veti dhe po shpresojmë se diçka mund të bëjmë për t'i gjetur kriminelët të cilët i kanë kryer këto vepra dhe me i gjetë ata të cilët nuk janë më në mesin tuaj dhe janë ende të zhdukur.

Unë nuk dua të ju maltretoj lidhur me agjendën këtu, dhe po ia jap fjalën Shukit, sa për të ju shpjeguar edhe pak pse po mendojmë që ato përgjigje që ju i kërkonin ne mendojmë se me formimin e këtij komisioni do të jepen. Shuki, shpresoj, do të jetë pak më e shkurtër, se unë edhe ju lodha pak me informata, dhe pastaj do t'ia japim fjalën secilës prej jush. Dhe, ju të cilat nuk keni folur deri tash, me i dhënë mendimet tuaja. Faleminderit!

SHUKRIJE GASHI: Tema, të cilën unë sot e kam për ta prezantuar titullohet: përse KOMR-a, do të thotë përse duhet të themelohet komisioni rajonal?

Ne jemi dëshmitarë të çështjeve dhe rasteve të cilat i dëgjuam sot nga ju dhe vetëm këto raste të pakta për sot dhe sa shumë lanë gjurmë në ne. Në qoftë se këto raste, sikur sot, për shembull, në të ardhmen e afërt të shpejtë nuk do të qiten në letër, nuk do të shënohen, dhe askush nuk do të merret me to në mënyrë serioze, e në këtë rast shtetet, këto raste do të zhduken. Me zhdukjen e këtyre rasteve do të harrohet e vërteta dhe një e vërtetë e cila harrohet është e destinuar që të përsëritet. E që të mos të na përsëriten në histori dhembjet e tilla dhe të mos vriten njerëzit, mos të përsëritet historia, është e rrugës që të themelohen komisionet.

Për këtë arsye, edhe shoqëria civile me të gjitha vendet e ish Jugosllavisë kanë vendosur që ta marrin përsipër obligimin që të shtyjmë përpara procesin e formimit të komisionit rajonal.

Aktualisht, në lidhje me mundësitë e dënimit të kryerësve të veprave penale të individëve, merret vetëm Gjykata në Hagë dhe gjykatat vendore, tek-tuk. Por kjo nuk është e mjaftueshme, nuk është mjaft, për

arsye se, siç e tha më herët Nora, janë mbi 16.000 viktima ende të pagjetura. Edhe për ato, për të cilat janë identifikuar, kryerësit e veprave penale ende nuk janë dënuar.

E gjithë kjo na ka shtyrë ne, shoqërinë civile, që të bëjmë çmos për të zgjuar vetëdijen në mesin tonë që duhet të themelohet një organ i cili ka me i shty këto procese përpara. Duke ditur, do të thotë, se për krijimin e këtij komisioni është me rëndësi faktografia, atëherë për të arritur që ta bëjmë një faktografi të tillë, apo ta krijojmë, është me rëndësi që ne dhe ju, të gjithë ne, sidomos ju të cilat jeni drejtpërsëdrejti të goditura nga lufta, ju të flisni.

Para pak kohësh, në televizion kam parë dy policë serbë të cilët kanë dëshmuar për krimet e kryera në rrethinën e Mitrovicës. Dhe më kujtohet shumë mirë që njëri nga ta, e tha kështu: “E ndiej të rrugës sot me thënë një të vërtetë për disa prej kolegëve të mi policë, të cilët kanë vra këtë e këtë, me emra dhe mbiemra i tha, shqiptarë në rrethin e Mitrovicës. Dhe, pse? Sepse, jam familjar, jam prind edhe vet dhe nuk kam dashur dhe s’dua para zotit dhe vetëvetës e fëmijëve të mi ta fsheh një të vërtetë. Nuk dua që të vdes sepse nuk po mundem ta bëj rehat gjumin asnjëherë që sa vjet.”.

Dhe, për mua kjo do të thotë shumë, por edhe për të gjithë ne do të duhej të thoshte shumë. Do të thotë, ky është një shembull në aspektin edhe njerëzor, edhe humanitar, edhe fetar, se ne duhet patjetër të lirohemi nga diçka që na e rëndon shpirtin, jetën dhe do t’i rëndon gjeneratat që vijnë. Dhe, mënyra për ta arritur këtë, është krijimi i komisionit.

Pse komisioni – KOMRA? Sepse, deri më tani janë thënë rastet, janë shpërndarë informatat, mirëpo në qoftë se nuk thuhet në mënyrë zyrtare, në mënyrë strukturore në komision, ka tendenca gjithmonë që ato të ndryshohen, të marrin trajtë tjetër, të shtohen, të shtrembërohen. Prandaj, është i nevojshëm krijimi i një komisioni i cili do të merret me vërtetimin, verifikimin e rasteve dhe për faktin gjithashtu se lufta ka ndodhur gjithandej në ish Jugosllavi dhe gjithkund ka ngjashmëri dhe kryerësit e këtyre veprave penale shpeshherë kanë qenë të njëjtit njerëz, prandaj është e rëndësishme pikërisht për këtë arsye që të krijohet KOMRA – komisioni rajonal dhe që familjarët e të zhdukurve, të viktimave, veteranëve të luftës, do të thotë, të gjitha grupet që janë më shumti të atakuara të sillen në komision dhe të dëshmojnë për krimet e luftës.

Një arsye tjetër pse duhet të themelohet ky komision, është po ashtu krijimi i një platforme ku ju, të gjithë ju që keni qenë drejtpërdrejt të goditur nga lufta, ta keni hapësirën e sigurt, hapësirën e mbrojtur për ta thënë fjalën tuaj, pa hezituat, pa pasur frikë fare se do të ju ndodhë diçka ose se do të ju ndodh diçka e keqe. Lufta ka qenë dje, mund të themi ka qenë dje, për faktin se ende plagët e së djeshmes janë me ju, prandaj është e rëndësishme që ato të nxirren, të dalin në sipërfaqe dhe të jeni të bindur se më shumë se vetvetes nuk do t’i ndihmoni dikujt tjetër. Do të shëroheni psikikisht, shpirtërisht: e kam bërë këtë akt njerëzor për hir të shpirtit tim, për hir të ndërgjegjes sime para zotit, para të së vërtetës dhe para fëmijëve të mi, para gjeneratave të tjera që do t’i lëmë prapa. Prandaj, është mirë që sot dhe çdo ditë tjetër të liroheni nga ngarkesa se nuk bën me treguar rastin. Në qoftë se baba im ka qenë ai i cili ka kryer krim, vëllau im i cili ka qenë ai i cili ka kryer krim, unë do ta nxjerr në sipërfaqe, sepse krimi sjell krimin dhe asgjë tjetër nuk sjell. Prandaj duhet që ta bëjmë këtë dhe të ndihmojmë themelimin e një

komisioni i cili do të ndihmonte në gjithë rajonin që të këmbehen informata, të nxirret e vërteta në shesh, mirëpo kjo varet edhe tek qeveritë përkatëse, në ish Jugosllavi dhe jo deri tek shoqëria civile.

Një arsye tjetër pse duhet të themelohet komisioni është edhe shtimi ose rritja e përkrahjes nga qeveritë përkatëse për themelimin e këtij komisioni. Qeveritë janë ato të cilat, do të thotë shtetet dhe qeveritë, janë ato të cilat mund të ndihmojnë në krijimin e këtij komisioni. Por, siç e tha Nora më herët, meqë aktualisht ende janë shumë të tendosura marrëdhëniet në mes shteteve në rajon, qeveritë nuk janë të gatshme që të hapin një debat të tillë, po edhe për arsye të tjera, janë rrethanat e pas luftës ende, ende është shumë herët. Megjithatë neve dhe ju duhet ta zëmë hapin dhe të bëjmë diçka për arsye se koha ikën shpejt dhe në qoftë se ne do të heshtim, rastet do të heshten, nuk do të ndodhë asgjë dhe kryerësit e veprave penale do të mbeten pa u dënuar. Prandaj, duhet shpejtuar dhe ndërmarrë hapa që kryerësit të gjenden, të sillen para gjyqit dhe të marrin dënimin e merituar.

Jam shumë e sigurt që edhe po të bëhet edhe ajo, ju sigurisht se nuk do të kënaqeni as me atë, sepse s'kthehet, s'kthehen mbrapa ata të cilët kanë vdekur. Por, po e them, për ta shkarkuar barrën tonë nga gjeneratat që vijnë.

Përse KOMRA? Dhe, për të mos ju lodhur shumë, edhe për arsyen se duhet që të përpilohet një regjistër i të gjitha viktimave të të humburve, të zhdukurve, me këtë njëherë e përgjithmonë të pengohet manipulimi, që pak më herët, njëra nga pjesëmarrëset këtu tregoi se ka kohë që kohë pas kohe merr informata se burri e djali janë diku dhe shpreson se do të kthehen. Me vite të tëra, është folur për Ukshin Hotin dhe është bezdisur motra e tij se vëllai i saj gjendet këtu e këtu. Prandaj, është mirë që të themelohet një trup i cili do të merret me këtë çështje, do ta bëjë atë në mënyrë përkatëse regjistrimin e rasteve dhe që informatat të mos shkapërderdhën, informatat të jenë complete dhe si të tilla të ndihmojnë që rasti të zbulohet dhe kryerësit e veprave penale të dënohen. Në të kundërtën, nuk do të arrijmë të bëjmë asgjë asnjëherë. Prandaj, është mirë që të gjithë ne dhe ju se në qoftë se e dini se kush kanë qenë kryerësit e veprave penale, ju përveç përvojës personale nga perspektive subjektive se të gjithë ne, nëse mua më ka ndodhur diçka jam shumë e sigurt drejtpërsëdrejti që kam me qenë subjektive, edhe pse e di se baba im, vëllai im kanë kryer krime, është në natyrën njerëzore mos me fajësuar tëndin, por duhet t'i kthehemi ndërgjegjes dhe të veprojmë qysh kanë vepruar ata dy policë serbë që dëshmuar për kolegët e tyre për hir të gjeneratave të ardhme.

Domethënë, KOMRA do të jetë një trup ose një organizatë e cila do të jetë e strukturuar mirë, do t'i ketë të gjitha mekanizmat të cilët kanë me bë mbledhjen e fakteve, verifikimin e tyre, zbulimin e tyre dhe do të bëhet ndriçimi i rasteve.

Sikur sot që jeni mbledhur këtu edhe nesër do zoti e krijohet komisioni, njësoj do ta bëni, vetëm në mënyrë më të strukturuar rrëfimin e rasteve tuaja për t'i ndihmuar të së vërtetës. Kjo është e tëra. Ka edhe shumë, por nuk dua të ju lodh, se të gjitha informatat i keni në letër. Unë këtu kam ardhur, më shumë për të qenë një zë, i cili do të ju përkrah moralisht dhe shpirtërisht. Nuk kam qenë drejtpërsëdrejti e goditur, por më duhet të shfrytëzoj këtë foltore e të them se jam ish e burgosur politikisht, më herët si studente, do të thotë kam ra në burg dhe në atë kohë, derisa unë kam qëndruar në burg, ndonëse Jugosllavia është shquar si vend demokratik në kohën sa kam qëndruar dy vjet në burg

është vrrarë i dashuri im që sot ka mund të jetë edhe bashkëshorti im. Do të thotë, edhe unë jam lënduar po ashtu sikur ju dhe kanë kaluar shumë vite dhe asnjëherë që prej atëherë nuk e kam urrejtur popullin serb apo popuj tjerë. Janë qeveritë ato të cilat bëjnë krime dhe sjellje të këqija dhe duhet edhe sot e kësaj dite të shikohemi si njerëz, t'i kuptojmë njësoj brengat tona e tuajat dhe të mos urrejmë shumicën pse një qeveri, një regjim, bën krime të tilla.

Thjeshtë, këtu kam ardhur si përkrahje morale për t'u bashkëndie me ju dhe që të ju inkurajojmë bashkë me Norën dhe të gjithë të tjerët këtu që ju të flisni, të bëheni zë i të së vërtetës tuaj. Kurrkush më shumë se ju nuk mund të bëhet avokat për problemet, shqetësimet dhe rastet e juaja. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Faleminderit, Shuki! Me shkuar sipas agjendës, është dashur me ju dhënë edhe disa informata lidhur me krejt këtë proces që ka shkuar për idenë e themelimit të këtij komisioni mirëpo po shoh se ju keni shumë nevojë me folë, me u shpreh dhe me i treguar vuajtjet tuaja e po të njëjtën kohë unë kisha dashur edhe të ju pyes nëse veç e keni kuptuar a është ide e mirë apo jo themelimi i një komisioni të tillë, atëherë kisha dashur që bashkë me prezantimin tuaj të tregoni se a shihni ndonjë perspektivë që nëse ky komision kishte me u marrë kryesisht me vuajtjet e viktimave, a mendoni se kishte me ju gjetë ndonjë zgjidhje apo jo. Ndoshta unë kisha filluar prej këtu me rend, krejt gratë që kanë nevojë të flasin, le të flasin, por meqë jemi shumë, atëherë ju kisha lutur të keni në konsiderim kohën, mos të zgjatemi shumë dhe në anën tjetër, ato gra që nuk donë të flasin, sepse ndihen keq, lirisht kanë të drejtë të mos flasin dhe askush s'mund t'i shtyjë apo imponuar të flasin me zor. Prandaj, unë kisha filluar, dhe meqenëse kjo anë ka qenë pak më aktive, do të shkojmë në rotacion, dhe kisha filluar me këtë pjesë që të flasin dhe pyes cila do ta marrë fjalën. Vesna, hoćeš nešto da kažes? Koja je Vesna? Izvolite!

VESNA KAZIĆ: Ja sam Kazić Vesna, dever mi je kidnapovan. Sad pošto on nema niti ženu, niti decu, niti majku ni oca, moj muž je išao svugde po organizacijama i ne znam gde, oni znaju, Tanja, Jasna i ove druge žene. Ja sam prvi put. Imam malo tremu. Sad da počnem kako je bilo, ili ja bih rekla sada pošto sam prvi put ovde da ranije znali smo gde je a niko nije hteo da pomogne, a sada pošto ne znamo gde je si traže da pomognu. Mi smo znali, prvo vreme, 2 jula kada je kidnapovan moj dever. On je radio u vinograde, kako se zove ono gore, kako se zove to, brao je grožđe i sve to... On je imao dosta prijatelje Albanaca, i Srba i sve. On ih je zvao „riba“, „riba“ jer on je bio gluvo-nem. I rekli smo mu da ne ide tog dana, 2 jula, on je otišao. Svakome je rekao ali mi smo mislili da će da bud to ništa od toga. Rekli smo Holanđanima, znali smo gde je tog dana, bio je u centru grada, sat vreme je sedeo. Svi su ga orahovčani videli i rekli su mu da ide kući, on nije hteo, čekao je jednog Albanca da zameni konzerve ribe za cigare i neko povrće da kupi. U tom trenutku došli su kola – crveni ferari, ne znam koji je bio. To je bio sa sela jedan i uzeli su ga. Od tog dana pa nadalje čuli smo da radi po vinograde pa da spavaju u podrumu, i to tako sve. Imalil smo informacije sve gde je i kud je. I rekli smo Holanđanima, ništa nisu mogli da rade. Nakon nekoliko meseci, bio je, imao je neki zatvor albanski, tu su bili 3 Roma, 2 Albanaca i 1 Serbin. Kad su se Albanci među sobom posvađali, upao je KFOR, našli su te ljude i sada premestili ih u Mitrovicu. Mi smo čuli za to, pošto sam ja radila za CIMIK ka prevodilad njemačkog jezika, on je dolazio samnom, imali smo satelitske telefone. Mi smo imali pravo dva minuta, jedan put u dve nedelje, nismo zvali nikoga od naše porodice, zvali smo Mitrovicu i dali smo informacije i slike o tome mister Kan, svi ga znamo, da li znate i vi ne znamo, on je bio crnac – mister Kan. Dali smo mu sliku i ve, on je njega video da je u

Mitrovicu. Nije mogao da pozragovara, rukama, nogama ne znam kako i došao je kod mene, kaže on je tamo samo čekao da idete da ga uzmete, da ga uzmete i to... Kad smo mi zvali Mitrovicu u zatvor, predstavili smo se sve, jer pošto svi pričamo srpski, ne znamo koja nacija. Tu je Kazić Siniša, on se potpisao valjda, po tome nismo imali ličnu kartu i kad smo završili razgovor, rekao je da je to Kazić Siniša, normalno dođe, uzmite ga. Eh, kada smo rekli koja smo nacija, mi smo iz Orahovca ali ne smemo da dođemo... Kaže zašto ne smete, sada je slobodno. Kaže mi smo u enklavi, mi smo Srbi. Od tad je spuštена slušalica, valjda od Mitrovice neki naši i svoji otišli u Mitrovicu i rekli da nema ni traga ni glasa za njega. Mi nismo znali da je u albanski zatvor. Mislili da je srpski, da je to svejedno, ali oni nisu znali da je on Srbin, i kad su čuli da je Srbin, valjda da se ne izda, ne znam čega, i od tada mu se gubi svaki trag. Ja se nadam da je živ, nadam se da je i zdrav, kao i svi. Ja ne gubim nadu. Ja ne bih voleo da budem na nijedno mesto, ja sam samo snajka, a vama je stvarno teško. Ne bih volila da budem a i najgorem dušmanu tako da poželim, jedino to. Svugde smo, sve smo znali a sada traže pomoć. Kako može to da se pomogne, ne znam. Hvala, unapred! Izvinite! To je sve!

NORA AHMETAJ: A kad ste zadnji put... saznali za njega, koje godine?

VESNA KAZIĆ: 2000. godine, za to.

NORA AHMETAJ: Deset godina, od toga...ne znate ništa?

VESNA KAZIĆ: Ne! Izvinite, još jednom. Zvali su Maju za ovo u Beogradu. Novinar, jedan Željko, javlja se na telefonu, kaže je si li ti ta i ta. Kaže jeste. Imaš brata Kazić Sinišu? Kažem jeste. Kaže je li želite vi da vidite brata živog i zdravog, pošto je kod nas, da dođete da ga uzmete, da ga povedete sobom. Sad se ona uplašila ili nije verovala ili ne znam, Željko je bio, novinar. Ja da sam, da je moj brat, ja bih kopala po zemlji i bilo šta ja bih uradila, sad ja sam snajka i ne znam zašto ona ne može jer ili nema poverenja ili možda neku klopku, ne znam o čemu se radi. Eto, sad ne znam koji je datum, koje godine, a ovo je bilo marta ili aprila... Da, u Mitrovicu, a ovo ne znam, malo kansije je bilo. Znali smo ali nismo bili u mogućnosti da idemo.

NORA AHMETAJ: Hvala!

VESNA MILITAŠEVIĆ: Ja sam Vesna Militašević, iz Velike Hoće, predstavljam Udruženje žena jefimije, meni je brat kidnapovan a na današnji dan i brat od tetke i dever ubijeni. Otišli su po drva u šumu, u svoje i nisu se vratili i to je bilo za vreme Holandžana kada su bili. Mi ne krivimo ni albansku stranu, ni nikoga. Mi krivimo međunarodnu zajednicu.

NORA AHMETAJ: Koje je to godine bilo?

VESNA MILITAŠEVIĆ: 1999. na današnji dan. A brat mi je kidnapovan 12 oktobra, isto 1999. godine. Za njega se znalo u Orahovac da je otišao po lekove i više se nije vratio. Policija dolazila kući non-stop, u životu je, samo biće vremena kada treba da dođe, od tada ništa se ne zna. 2003. 29. novembra primili smo leš, došla policija...

NORA AHMETAJ: A on je sahranjen...?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Jeste, sahranjen je u Velikoj Hoći, 2003. godine 29 novembra.

NORA AHMETAJ: Jel se zna gde je ubijen?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Pošto moj brat radi za kidnapovane, udruženje vodi, ja slabo i teško mi je da pričam i tako...

NORA AHMETAJ: A za devera?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Dever je ubijen, sahranjen odmah tog dana, na današnji dan. Tako da, teško. I brat...

NORA AHMETAJ: Ali znate gde je ubijen, ili ne znate?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Ko albanci i ovi dever u šumi, u svoj zaveo a za brata samo da je otet u centru grada u Orahovac, išao je po lekove i više se nije vratio. Moj brat ga tragao, jedan mu dečak rekao, evo ovaj što traži brata uz policiju i policajac, jedan Semi se zvao, kaže ne, ovo dete kaže prepoznao je, i rekao da je brat gde je, da je u bioskopu, sala bioskop da je pokazivalo tamo onu lokaciju gde je moj brat bio zatvoren i ovo, od tad se gubi svaki trag, i onom policajcu i mom bratu, do 2003. godine. 2003. prijavljen da je pronađen mratv i sahranili smo ga uz UMNİK policiju i tako.

NORA AHMETAJ: Da bi ste znali ko ga je ubio, šta bi ste radili?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Samo bog da mu vrati, neka oseti njegove roditelje i njegove sestre, kao što sam ja osećala.

NORA AHMETAJ: A da li bi ste voleli da se otkrije ko ga je ubio?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Pa, volela bih da znam ko je, i zbog čega, jer on je bio sa svima dobro, radio je u žitopromet, kada je bilo najteže on pomagao drugovima da ide kamionom, da pravi sve, ostavljao, i novu godinu nije dočekao sa porodicom, već otišao da popravlja kamione. A zašto je došlo do toga?

NORA AHMETAJ: A da li postoje svedoci koji znaju za njega?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Ja ne znam, nisam u tome upućena.

NORA AHMETAJ: A da li bi ste ikada hteli da se suočavate s time?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Ja bih volela, volela bih.

NORA AHMETAJ: I šta bi ste uradili?

VESNA MILITAŠEVIĆ: Ja bih volela samo da kaže razlog zbog čega su ga ubili, zbog čega je ubijen. Jer on je bio oženjen, posle tri meseca dobio čerku, nije video svoje dete prvo, 36 godine je imao. Svakome je teško svoja strana, svako plače za svoje. Mi smo surađivali sa udruženje fereja, išli smo na raznim skupovima, na raznim seminarima i sve. Ja sam malo i emotivno vezana... Kaže ti Vesna plačeš, pa

plaćem jer mi se plaće. Plaćem, jer kad je bilo najbolje da proživi njega nema, što svako dete podarovao a njegovo nije video. Zato, i ne volim po ovim skupovima da idem jer teško mi pada. Toliko!

NORA AHMETAJ: Izvolite, vi!

BRANKICA MILIĆ: Ja sam Brankica Milić, iz Velike Hoće. Moj otac se zvao Duško Vlašević, on je radio u vatrogasnom... Kidnapovan je 17. jula 1998. godine, 12 godina pričamo o ovome i ništa, teško je stvarno. On je radio tog dana, bio je na posao, zajedno i moj teća isto, Đorđe Balošević, svi ga orahovčani znaju, i mog oca i njega. Svi su ga poznavali, svima je činio dobro, nikome na žao. Ja sam istog tog dana bio na posao, radila sam tu volonterski u savez sindikata. U pola jedan smo se čuli telefonom ja i moj otac da dođe po mene. I rekao, sačekaj me tu, sada ću ja da dođem. Otišli su u termoment, imali su neki posao da završe, našim kolima, moj otac je imao kola beli kadet, otišli su zajedno sa mojim dečom u Termoment, i kad su se vraćali nisu prošli ovuda kroz grad nego su gore na ovome putu, da bi mene, ja sam radila gore kod ambulante u savez sindikata, tu je bilo. Čekala sam ga 3 sata sama gore, mogla sam i ja tog dana da stradati. Hvala bogu, nisam. I mog oca nikada više nisam ga videla. 2006. godine je pronađen na masovnoj grobnici u Mališevu. Ubijen, kako nam kažu, nakon pet-šest dana. Prijavili smo odmah taj dan, nestanak u pola jedan, to je bio napad na Orahovac 1999. godine. Moj otac nije bio ni u uniformi, niti je bio vojnik, niti nije bio ništa, nego civil. Stradali su nedužni ljudi. Strašno! Ne znam ko ga je ubio. Voleo bih da znam i da se počinioc kazni. Da. Stvarno mi je jteško, ne mogu da pričam. 12 godina pričamo o ovome.

NORA AHMETAJ: Ja ću sada da postavim jedno pitanje, verovatno mora da postavim to pitanje jer to su neki slučajevi koji su dešavali u raznim delovima sveta...: Vi ne znate ko je ubio vašeg oca?

BRANKICA MILIĆ: Ne.

NORA AHMETAJ: Ali bi ste dali sve da znate ko je njega ubio?

BRANKICA MILIĆ: Da.

NORA AHMETAJ: E sad! Kad bi vam se neko javio i rekao, ja znam ko je ubio vašeg oca, ali da li bi ste vi njega pomilovali?

BRANKICA MILIĆ: Nikad!

NORA AHMETAJ: Šta bi ste tada rekli, i radili?

BRANKICA MILIĆ: Neka bude dobio ono što zaslužio, neka bude kažnjen.

NORA AHMETAJ: Zatvorom! Dobro!

BRANKICA MILIĆ: Ali, on će iz zatvora nekad izaći, a moj otac nikad neće da izađe! Imao je samo 44 godine, i puno njih iz Orahovca tog dana su stradali, to nije bio rat. Ne mogu više ništa reći!

NORA AHMETAJ: Hvala vam! Izvolite!

TATJANA KOLAŠINAC: Ja sam Tatjana Kolašinac, iz Orahovca. Drago mi je što smo se danas okupili ovde. Kao što je Nora rekla, svaka žrtva ima ime i prezime, tako bi trebao i svaki počinioac da ima ime i prezime, a ne čitava zajednica.

Moj otac je ubijen 6. avgusta 1999. godine. Inače, bio je penzioner, nije bio uniformisan. Živeo je u donjem delu grada. Po dolasku KFOR-a svi Srbi su napustili donji deo Orahovca i bili su preseljeni u gornjem delu. Ubijen je 6. avgusta u veće na liniji, tadašnjoj liniji razdvajanja između srpskog i albanskog dela. Tada nije postojao nikakav punkt na toj liniji razdvajanja, znači trebalo je da se desi neko ubistvo i nekoliko ranjavanja te večeri, da bi KFOR postavio svoj punkt. Još uvek se ne zna počinioac, a volela bih da znam. Jedino mi interesuje razlog zašto je ubijen moj otac. Nije imao sina. Bio je penzioner, nikoga na žao ništa nije uradio. Hvala!

NORA AHMETAJ: Hvala! Izvolite!

JASMINA STANOJEVIĆ: Ja sam Jasmina Stanojević, iz Orahovca. I ja sam bila kidnapovana 2008. godine, bila sam na radnom mestu u dom zdravlja. Među tim, uzeli su dosta, uzeli su doktora, uzeli su tehničara iz doma zdravlja u kome sam bila prisutna kao očevidac. Bilo je dosta, imena nisam znala. Posle toga su nazvali i mog muža: gde ti je žena, dođi po ženi, da uzmeš ženu. Moj muž je sišao na niže po mene i došao da me uzme. Međutim oni su kidnapovali i mog muža. Kad su ga uzeli, išla sam svugde nisam mogla da nađem, onda sam našla 2009. Bila je sahrana 12 oktobra u Voljak. Međutim, na papiru u kome piše da je preminuo od svoje smrti, kako može to da bude. Preminuo od svoje smrti! A kidnapovan 1998. godine a pronađen 2009. godine u Voljak. Znači, nije ubijen, on je umro od svoje smrti. Kako to može da bude? Utvrđena smrt!

NORA AHMETAJ:

JASMINA STANOJEVIĆ: Pa ja sam dobila papire na tri jezika: srpski, albanski, engleski.

NORA AHMETAJ:

JASMINA STANOJEVIĆ: Masovna grobnica, nađeni, svi su bili a moj muž najposlednji nađen isto u toj grobnici ali naznačen da je preminuo od svoje smrti.

NORA AHMETAJ: Postoji jedna međunarodna organizacija koja se bavi nestalim licima i oni daju potvrdu i na osnovu na onoj....

JASMINA STANOJEVIĆ: DNK analizi urađeno!

NORA AHMETAJ: Znači ako je to ICMP, koja se zove tako ta organizacija, ako su dali, onda taj papir....

JASMINA STANOJEVIĆ: Međutim, ja ne verujem. Žena koja je bila kidnapovana – petočlana porodica, ona je bila puštena, sada je umro. Ona je meni sve rekla, međutim ja to ne verujem. Onda mi je utvrđena smrt, onda je samo dato... ne verujem da je to moj muž. Prihvatila sam, ali ne verujem. Toliko. Ja ne verujem da je to moj muž. Neutvrđena smrt, 1998. godine svi su bili nađeni, nakon dve godine meni donose leš. Ne verujem!

NORA AHMETAJ:

JASMINA STANOJEVIĆ: Pa šta da ti kažem? Kako su mogli svi 1998. godine da budu odmah utvrđeni, u istu grobnicu, a moj muž nakon dve godine, u istoj grobnici koje je, je glasilo preminuo od svoje smrti. Ne može da se utvrdi.

NORA AHMETAJ: Ja nisam takav slučaj do sada čula, nego sad mi padne nešto na pamet. U Argentini, pre 30 godina, 80-tih godina, tadašnja diktatura je ubila dosta mladih ljudi, tako što ih je bacila iz aviona. Hiljade i hiljade, mislim da su 8 hiljada nestalih ubijeni i majke tih... još uvek se navedu kao nestali, one se zovu, imaju tu ogromnu svetsku poznatu organizaciju koja se zove Maver de Plaza, one još dan danas ne veruju da su njihovi omiljeni – deca, muževi, pogotovo deca, ubijeni ili mrtvi. One veruju duboko da ili su oni živi ili da nađu posmrtni ostatak njihovih tela. Jednostavno, i kad im ljudi kažu, one znaju da su oni bili izbačeni od deset hiljada metara, nema šanse tu da se... ili na more ili u džungli negde. One duboko veruju da će njihova deca ili nestali da budu vraćeni. Ja neću da vam kažem da vi promenite vaše mišljenje, jer to je vaše ubeđenje i to samo vi možete a menjate... Samo ću da vam kažem koliko ima raznih slučajeva gde ljudi jednostavno žele da vide svoje najomilije i da veruju, duboko veruju da su oni živi negde ili da će se nekada pronaći.

JASMINA STANOJEVIĆ: Ne, da su preživeli, nema šanse. Ja sam bila kidnapovana i znam sve. Živi ne postoje. Volela bih da postoje, ali ne. Toliko!

SVETLANA VELIKIĆ: Ja sam Svetlana Velikić, iz Orahovca. Moj brat je kidnapovan – Staniša Milenković, živeo je u donjem delu grada. Kidnapovan je 29. oktobra 1999. godine. Oni su izbegli, kad je ušao KFOR izbegli u gornji deo Orahovac i bio je kod mene. Bili su tu nekoliko meseci i pošto živeo je kod mene hteo je da ide za Srbiju i još četvero njih u kola, vozio je neki rom, iz dela Orahovca, preko Đakovice za Crnu Goru. Međutim, verovatno po dogovoru, sa čovekom iz Đakovice, koji ih čekao tamo, i čuli smo da je to po imenu bio Hekuran Hoda, komandat UČK je bio. On je njih predao tamo. Prijavili smo KFOR-u, Italijani su bili u Đakovici, a kod nas Holanđani. Odmah su kao otišli tamo, i tačno znači magacin gde su oni bili smešteni. Da su odmah reagovali, našli bi. Ovaj što ih je vozio, rom, rekao je da su sutradan viđeni u tom magacinu, mučeni a da im se posle toga gubi svaki trag. Znači, KFOR nije reagovao. Da su odmah otišli, našli bi. Da se to mesecima vuklo, da su ovamo, ja ne znam, ili za njih je bilo informacija, čak su u Mitrovici, u bolnici i u Crnoj Gori, ne znam. Zvanično Cveni krst je došao da nas obavesti da su negde u bolnici u Crnoj Gori. Tad smo najviše poverovali jer Crveni krst je neka međunarodna organizacija koja treba da se bavi takvim slučajevima i treba da im se veruje. I tražili su pisma da napišemo, da proslede oni njima. Ne znaju tačno mesto gde ali oni će da proslede to, ta pisma. Nismo poverovali da su u bolnici, jer da su u bolnici sami bi se javljali, ali kao da znaju mesto gde su. Vraćaju pismo nakon 3 meseci. Nisu mogli da ih nađu i vratili su pisma. Tad sam bila veoma ljuta. Ako ste zvanično organizacija, tako ne smete da radite. To su takvi stresovi za familiju, i sad ja ne mogu da opišem kako se osećam kad pričam o ovome, jer nije prvi put ovo da pričam. Hiljadu puta! Moji niko nisu ovde, jedino ja sam ostala ovde. Moja snaha sa dva bratanca napustilo Orahovac, otišli za Srbiju, živela je u donjem delu, izgubila je sve, i nakon toga i muža. Obračali smo se svakome, i imena smo dali, ko ih je vozio, gde ih odneo i sve, i ništa.

2003. otišli su nju da obaveste u Kraljevo da je pronađen mrtav u Suvoj Reci u masovnoj grobnici. Izveštaj koji je dobila, rečeno je da je nakon pet dana posle kidnapovanja ubijeni su oni i bačeni na đubrište u selo Rize kod Đakovice, tako da od njih ne znam ni šta je ostalo i šta su oni uzeli od njih. To su bilil rastrzani, da ni moja snaha nije mogla da gleda šta je ostalo od njih, samo je po đemperu znala da je on bio tu. I meni interesuje samo... Ja znam da njega ništa ne može da vrati. Moja majka je umrla sa tom željom i samo bih htela da znam zašto. Nikad nikome ništa nije uradio. Mi smo živeli u donjem delu Orahovca, radila sam, više sam imala prijatelje Albanaca nego Srba. Nikome ništa nismo uradili. Čime je zaslužio na takav način da bude završen njegov život. Mogu da razumem da je ubijen, ali mučenje pa baćenje u đubrište, i ispaljivanje i sve to, sa tom željom dok sam živa ne znam kako ću da izdržim. I legnem, ustanem, i samo se mislim kako je bilo i da li ćemo nekad da znamo šta je stvarno bilo.

NORA AHMETAJ: Da vas pitam? Kad bi se ovakva komisija osnivala i vas bi zvali da svedočite isto to, da li bi ste onda rekli, koji vi mislite i da li imate dokaza koji je ubio vašeg brata i onda kad bi se to dokazalo, kako bi ste reagovali, da li bi ste voleli da se vi suočavate sa tom ubicom ili čovekom koji se zove Hekuran Hodan?

SVETLANA VELIKIĆ: Ne. Zakon neka mu prosudi, ja ne bih volela u opšte sa njim da se suočim.

NORA AHMETAJ: Ne bi ste voleli?

SVETLANA VELIKIĆ: Ne. Ne bih mogla da podnesem to i jednostavno zakon postoji za takve stvari. Ja tu ne mogu ništa.

NORA AHMETAJ: Ali, da li vi mislite, da li bi ovakva komisija mogla ponovo da se time baviti, da li vi imate snage da još gurate tu stvar...?

SVETLANA VELIKIĆ: Znae šta? Ja, evo i ovo danas što sam došla ovde, ja sam prihvatila i mislila sam da ću moći da izdržim posle toliko godina, meni mnogo teško ovo pada. Zdravstveno dosta sam popustila i stvarno mnogo mi je teško. Mislila sam da lakše će da mi bude, ali mnogo mi je teško i ne znam da li bi mogla da izdržim, jer to su godine i godine sa jednom mišljenju: kako je bilo i kako nećemo nikada da znamo šta je stvarno bilo. Život se nastavlja dalje, ali mi starno dok smo živi samo o tome ćemo da razmišljamo. Ja sam hiljadu puta rekla, da su ga ubili i tu ispred nas znali bi smo šta smo sahranili, a ovako i dalje sumnjamo da je to stvarno on, jer to je bilo stvarno mizerno, nego ajde, ne možeš da odustaneš od toga, to što smo uzeli od njega to je stalo u jednoj kesici. Šta je bilo tu, zatvoreno u sanduku. Moja majka je pitala, je li hoćete da ga otvorite da vidimo, ona je mislila da su njega tad pronašli i da će da ga vidi. Nije znala da od njega nema ništa, sem dve-tri kosti. I mi smo nju ubedili da je to sanduk heremetički zatvoren i da ne može da se otvara. I stalno se pitala kako može da se nešto tako desi, i ne verujem ja, uvek bi govorila: majko ja ne verujem da je on mrtav. Jer kad ne vidiš telo i ne možeš da veruješ da neko ne postoji više. I ne znamo. Dolazili su, ja ne znam, nekoliko puta da su izmenjeni, Nemci, Holanđani, Italijani i kako ko bi došao iste informacije, iste informacije. Mi sad, drugi, koji smo došli, nemamo te informacije. Pa ne može jedno isto sto puta da se ponavlja. Ako su oni, kao međunarodna zajednica ubacili jedno, onda valjda proslede dalje i porodica više ne treba da se maltretira sto put i jedno isto da priča. Prošlo je mnogo godina, on je sahranjen u Kraljevu. Šta smo

sahranili i mi ne znamo, ali tu se završilo sve. Mislili smo da će nam biti lakše kada bude sahranjen, ali verujte da nije.

NORA AHMETAJ: A šta bi ste radili kada bi se otkrio ko je ubio vašeg brata, a on bi se suočavao sa vama i izvinjavao se?

SVETLANA VELIKIĆ: Ja ne bih mogao da se suočavam sa njim. Ne! Jednostavno, samo zakon treba da završava posao za takve ljude. Mog brata niko više ne može da vrati. Moja je majka govorila, sad da mi daju i celu Srbiju, i celo Kosovo meni ništa ne treba, tako da kad njega nema, jednostavno šta hoće sada da rade, mene više ništa ne znači. Volela bih da znam ko je i da bude kažnjen, zakonom naravno, a ja nikad nikoga ne bih mogla da presudim ili nešto da uradim. Ne daj bože! Toliko.

NORA AHMETAJ: Urdhroni, ju!

MIRADIJE RAMADANI: Unë quhem Miradije Ramadani, jam prej Krushës së Madhe. E kam gjetur burrin qe dy vjet, ka qenë i zhdukur. Janë kanë 11 meshkuj, bash gjak të burrit kanë qenë, prej moshës 15 deri në moshën 39 vjeçare. Kemi mbetur të gjitha nuse të reja, me i ruajt fëmijët. Po, gjoja, kur na i kanë marrë burrat kanë ndie fëmija dhe në prani të fëmijëve kanë sjellë me hunj të patligjanave si thomë ne katunarët e Krushës, i kanë shtri për toke, sa kanë dashur qejf me mbaru, fëmija piskatnin, baballarët piskat, na gratë piskat. Atëherë, kanë pushuar pas tri ore, i kanë shti kuajt, dhe se ku i kanë gjetur ata kuajt, nëpër trupat e 250 meshkujve të fshatit Krushë, kanë ngajt kuajt, i kanë shkelur këmbët, iu kanë shkelur zemrat, i kanë shkelur në bark. Fëmija në prani aty dhe gratë piskatshin. Fëmija, se gratë veç i rrethofshin fëmijët. Tjetra, e kanë heq dëshirën, prej orës 8 të mëngjesit deri në ora 4 në mbrëmje meshkujt e Krushës së Madhe janë rrahur, me kuaj, me duar dhe atëherë iu kanë thënë fëmijëve përshëndetuni për herë të fundit se më nuk keni me i pa këta prindër apo këta vëllezër. Çka bënë atëherë, i ngarkuan nëpër kamionë, të gjallë, të lodhur dhe i çuan në një shtëpi private kah Drini. Disa i kallën të gjallë aty se edhe na kemi ngajt mas kamionit sa kemi mujt me fëmijë, se fëmija nuk u pritshin, dhe i kanë kallë aty 60 mashkuj t’Krushës t’Madhe çka janë kanë nën moshën 60 vjeçare, aty i kanë lanë gjallë dhe i kanë pushkatu ata, e këta t’ritë nën moshën 40 vjeçare këta i kanë shti, i kanë djeg. A është normal kjo , me ia djegë prindit pa i bo kurgjë serbit lokal , apo Hoqës apo t’Rahovecit , t’Krushës t’Vogël , se serbët prej Beogradit nuk kanë ardh me na i bo kto neve , as një fije, por ata kanë menu se ju ka thonë Millosheviqi ju japim me lugë të dukatit t ‘hani, veç boni çmos ju n’Kosovë por nuk ju ka ndodhur ajo , normal që mashkujt e tanë kanë shku , kanë shku edhe nuset e reja, në fshatin Nagovc ka gjuajtur NATO po thojnë jo jo, ka gjujtë Millosheviqi prej Beogradit , i kanë lanë nanat pa asnji fëmijë, është turp kjo n’prani t’ktyne me folë se po na vjen keq se raste edhe ktyne ju paska ndodh e paskan pas sikur na, veç shqiptart kanë përjetuar shumë rëndë në fshatin e Krushës s’Madhe . Edhe sot Krusha e Madhe ballafaqohet me 520 jetima që janë...

(Fund i CD II, pjesa 2, kështu mbaron, me ndërprerje)

(Fillimi i pjesës së CD III, kështu fillon)

në moshën njëvjeçare që i ka lënë shkau, se ata çka janë të rritur po i lëmë. A është në rregull kjo, pa i bë shkaut asgjë, ne shkie s’kemi pasur, vetëm dy shtëpi, se edhe ai ka qenë në mesin e atyre dhe ka ikur,

sot gjendet në Krlevë dhe ne nuk kemi mund t'i identifikojmë serbët. Pse? Sepse kanë qenë të ngjyrosur fytyrave, kanë qitur maska. Pse? Sepse, mos me i dalluar se është prej Kosovës apo i Hoqës, apo i Rahovecit, apo i Apterushës, apo i Iretijes, apo i Krushës së Vogël. Tash, ju lutem, të gjithë këtyre serbëve që i kemi këtu në mes, ne marrim masa për të juajt, po dhe ju merrni masa për tanët. Le të dalin këta që janë të zhdukur, të dimë ku i kanë eshtrat, sepse boll më, u bënë gati 12 vjet, presin fëmija, presin nusët e reja se kur do t'u dalin eshtrat, sepse ne po e dimë çka ka ndodhur. Por, ju lutem, që keni informata, ju lutem lajmëroni në këtë pjesë ku jemi mbledhur. Ne për të juajt, që dimë diçka, të japim informata, por edhe ju që dini diçka na jepni informata se boll u bënë 12 vjet, se nuk është lehtë me i rritë nëna 7 fëmijë me një djalë të 7 muajve dhe atë, më falni që qajta, sepse kur mu ka ndarë burri prej vajzës më të voglës pesë vjeçare, djalin e kam pas 7 muajsh. Një javë fëmija nuk kanë pasur të ngrënë, e ka marrë burri im, se kah e ka marrë, e ka nda një kashore bukë, qe biro haje se një javë s'ke hëngër me babën. Dhe e ka kapur serbi, zhagë e ka ngrehë e ka shti në mesin e tjerëve. Edhe vajza vazhdoi: më se babi im s'ka bë kurrigjë, nuk ka bërë kurrfarë krimi, pse po doni me na e mbytë babin. E për atë qajta, më ra ndër mend ajo kafshore e bukës, ka shkuar me zhig të fëmijëve që i kanë mbetur pa hëngër e pa pi. Atëherë, na kanë rrokur neve. Burrat i djegën. Na kanë rrokur neve me kamionë, tha: dona me ju çuar me ju kallë të gjithave. Dhe kanë vrishkatë do gra, dhe në mesin e tyre, edhe unë kam thënë: bëni ç'doni me ne, se mushqit na i mbytët, ne s'kemi jetë më. Por ai që të jetë, Kosovën e ka në dorë. Nuk humbë Kosova krejt, se ndoshta krejt nuk i mbytëni. A po më kuptosh kush jam? Po më dokesh si me qenë i Krushës së Vogël, në gojë i kam thënë shkaut. Se, ishte lyrë me ngjyrë, kishte qit maskë në krye, ku me njoftë ne. Kaq pata. Ju falënderoj për këtë mbledhje dhe kemi dëshirë edhe tjera herë se kemi ne nevojë me u mbledhë dhe me marrë vesh diçka, se 69 meshkuj na mungojnë në Krushë të Madhe. Besa edhe kemi të dhunuara. Kemi gra e vajza që na i kanë dhunuar, i kanë ndalë në xhami, nëpër dritare, ato i kanë dhunuar herë një herë një. Këso gjëra kanë punuar serbët e Kosovës se jo të Beogradit. Qeqaq e pata.

NORA AHMETAJ: Faleminderit, Miradije! Masakra e Krushës së Vogël dhe të Madhe është e njohur dhe besomni para se me organizuar këtë takim e kam menduar shumë sa ka me qenë traumatike edhe për juve me ju bë bashkë, e sidomos me i thirrur gratë e Krushës, sepse kam qenë disa herë atje. Po, jo vetëm gratë e Krushës por edhe në Çirez e Likoshan, edhe në Likovc, edhe në disa vende tjera ku ka pasur shumë të vrarë. Tash edhe po më bjen të mbetem pa fjalë. Ti e dhe një sugjerim kaq të mirë, që nuk na ka ardhur asnjëherë në kësi konsultimi dhe ne ende në Kosovë nuk kemi pasur rast me i bë bashkë njerëzit e etnive të ndryshme, pikërisht për shkak të temës që është shumë e dhembshme. Ju vetë po shihni sa është vështirë me u takua, me u ulë njëri afër tjetrit. Por, kur e dhe sugjerimin, të flasim edhe ne se kush prej anës tanë kanë kidnapuar dhe kush prej anës tuaj ka vra e kidnapuar, nuk keni nevojë ju me i bë ato vetë, sepse është shumë traumatike për ju. Pikërisht kjo është ideja pse ne mendojmë që kur ta formojmë këtë komision atëherë janë njerëzit e trajnuar që do të punojnë me ju dhe kanë me qenë psikologë të cilët do të punojnë me ju, e jo me ardhur, sikur ne ta zëmë që sot jemi ardhur këtu me ju nxjerrë ju të keqtit dhe s'jam as duke ditur me reaguari sepse as nuk jam e trajnuar të punoj me viktimat, unë s'jam psikologe. Pra, kjo është arsyeja pse ne mendojmë që të bëhet kështu, kurse sugjerimi juaj është shumë me vend që nëse komisioni të formohet kishte me punuar paralelisht me viktimat e të gjitha etnive, e pastaj edhe në nxjerrjen e informatave. Dhe, deri te ballafaqimi i viktimës me abuzuesin, ajo merr shumë kohë dhe është diçka shumë e dhembshme. Jo rastësisht, unë

po ju pyes, çka kishit me reaguari ju, kur do t'i keni parë ju njerëzit të cilët ju kanë vra të afërmit tuaj, sepse nëse veç propozojmë, nëse veç themi hajde po e formojmë këtë komision, ajo do të jetë sikur ju me ju shti për së gjalli në dhe edhe një herë, sepse është diçka shumë e dhembshme. Mirëpo, nuk është diçka që nuk e kanë bërë disa njerëz në disa vende tjera. Ka viktima dhe këtë e di prej disa vendeve në Amerikën Latine, ka viktima të cilët thonë, vetëm dua me ia pa fytyrën. Ka viktima që thonë, veç po dua me më treguar pse e ka bërë këtë. Ka viktima që thonë, veç po dua me dit cili ka qenë motivi, çka e ka shtyrë me bërë atë vepër. Ka viktima që thonë, dua me pa në burg sepse aty e ka vendin. Mirëpo, kur i kanë pyetur gratë e Srebrenicës, tash, me të cilat unë jam takuar disa herë: a jeni ju të lumtura që po e shihni Radovan Karaxhiqin në Tribunal të Hagës? Ato, kanë thënë: Jo, neve s'po na lë përshtypje, sepse fëmijët tanë, fëmijët e mi, ose shtatë a tetë anëtarë të familjes time janë të vrarë dhe ai që është në burg mua ai nuk po ma kthen djalin ose çikën. Bile, është një dëshmitare shumë e njohur, quhet Munira dhe kur i kanë thënë: çka kishe dashur ti, çka do të bëje ti lidhur me këtë? Ka gra, të cilat thonë për shembull, përveç arsyes, po dua me dit pse ai e ka kryer këtë krim, unë po dua ai të më thotë: kërkoj falje, unë kam bërë gjynah, unë kam bërë krim dhe unë nuk di si t'i falem vetit për këtë. Do të thotë, familjarët e viktimave reagojnë në mënyra të ndryshme, në situata të ndryshme, dhe i kanë nevojat e ndryshme. Urdhëroni!

MIRADIJE RAMADANI: ... së Krushës, për Shqipëri dhe djalin deshën të ma marrin. Unë i thash, nuk ta jap djalin se mezi ma ka falë zoti, pas 25 vjet martesë. Tha jo nuk po ta lyp me ta mbytur, por po ta lyp me ta shpëtuar. Dhe sot e asaj dite, më kujtohet vetëm emri, se mbiemri jo i serbit, Shasivar s'di kushi. Sot me dit ku është duke jetuar ai, në truall të burrit tim e bie. Pse? Sepse ma ka shpëtuar djalit, ma ka lënë një trashëgimi. Sot e bie në truall tim atë djalë 25 vjeçar, serbin – ushtarin, ka qenë i veshur dhe djalin ma ka kapë se nuk donin me ma dhënë djalin, ma ka kap djalin, ma ka qit në kufi. Thash: djalë i mirë, ishalla shpëtojmë, me ata fëmijë se burrin veç e lamë të mbytur. Thash, herë do kurdo kam qejf me u njohur me ty, por nuk u lajmërua. Që lajmërohet, në truall tu burrit kam me pru, vëlla me u bërë me djalin, sall që ma ka lënë trashëgimi e s'ma mbytën djalin. Kjo jam, edhe pse ka qenë serb, unë sot e bie, në Krushë të Madhe, në truall timin. Më falni, se po flas tepër ndoshta.

NORA AHMETAJ: Urdhëro, pra, Shuki!

SHUKRIJE GASHI: Është mirë që zonja e paraqiti këtë rast, për arsye se të gjitha këto shfryrje tuaja janë njerëzore, janë shumë njerëzore, janë reagime normale. Dhe është po ashtu shumë njerëzore me treguar rastin siç e tregoi kjo. Unë jam shumë e sigurt, meqë ka qenë luftë dhe në luftë nuk mund të kontrollohen rastet, në të ardhmen e afërt unë besoj se ka me pas mundësi me dalë në sipërfaqe që shpeshherë vrasjet janë kryer nga kriminelët e të njëjtit popull: serbi e ka vra serbin, e shqiptari anasjelltas. Dhe, në raste të tilla, nuk duhet ngurruar dhe me folur me paragjykime, deri sa të mos vjen deri te vërtetimi i fakteve. Por, për me ardhur deri te vërtetimi i fakteve të tilla, duhet me pas kurajë, me folur e paraqitur edhe raste të tilla që një serb ka shpëtuar një fëmijë shqiptar dhe anasjelltas. Do të thotë, një shqiptar ka shpëtuar një serb.

Krejt këto janë shumë njerëzore dhe është shumë normale, veç kështu duke i ndarë, dhe duke këmbyer përvoja të tilla ne mund të ofrohemi dhe duke u ofruar krijojmë besim te njëra-tjetra dhe kur të krijojmë besimin do të gjejmë edhe forcë dhe kurajë për të gjetur të vërtetën. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Faleminderit!

MANDUSH BUGARI: Edhe unë e kam pasur një rast, që më kanë marrë milicia civile, po mendoj rezervistat, po një Trajçe Markoviq, ai mua më ka shpëtuar dhe u ka thënë atyre milicëve: hej a po e dini gruaja e kujt është. Ata kanë thënë: nuk na intereson, çojeni në bodrum t'ia kajmë nënën.

Po, atij Trajçes i falënderohem, ndoshta ai Trajçe më ndien, ka qenë milioner. Më ka thënë: Mandush, vazhdo ec ti se s'guxon kurrkush me të prek. Unë kam pasur punë te kryetari për parashpaport me bë, me ikë me djalën e më ka thënë dil ti rrugës, unë dal nëpër bodrum dhe dal të ndihmoj sepse me të pa dikush thonë që je shpiunajkë. Vetëm këtë desha me iu falënderuar, e tash çka është ajo për të mirë, është e mirë, çka është për të keq e keqe është. Kaq. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Faleminderit! Fahrije, a po folë a të vazhdojmë atje...

FAHRIJE HOTI: Po i drejtohem zonjës Muradije. Qysh e kishit marrë, që nëse një kriminel është i zbuluar e që ta ka vra burrin? E kishit falë apo e kishit dënuar? Për shembull, nuk e kisha falur as s'e kisha dënuar. Me mu pas dhënë mundësia iu kisha hakmarrë. Mua me m'u pas dhënë mundësia, isha hakmarrë. S'e kisha lënë edhe atë gjallë, njëjtë si baba i fëmijëve të mi që nuk jeton. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Zonja, a po doni të flisni, prezantohuni, ju lutem!

MEHRIJE ZLLANOGA: Unë jam Mejrije Zllanoga. Burrin e kam dëshmor. Burrin tim ma kanë marrë në vitin 1998, këtu në komunën e Rahovecit, i cili ka qenë ushtar. E kanë marrë, ka qenë ai kryetari i komunës së Rahovecit Angjellko Kollashinac, a qysh e ka mbiemrin, po kryetar ka qenë i Rahovecit, pastaj e ka marrë e ka dërguar në burg në Rahovec. Prej Rahovecit e kanë çuar në Prizren. E kanë mbajtur sa e kanë mbajtur në Prizren, prapë e kanë çuar në Lipjan. Prej Lipjani e kanë çuar në Mitrovicë të Sremit. Prej aty, e kanë çuar në Dubravë, prej Dubravës e kanë marrë e kanë çuar në Nish. Ai ka qenë 3 vjet e gjysmë i dënuar. Po dua me thënë 2 vjet ka ndejt, e ka heq dënimin, me angazhimin e avokatit të Prizrenit, Krsta Tanaskoviq, ka qenë avokati dhe ia ka hequr 1 vjet e gjysmë, kurse e kanë mbajtur 2 vjet. Dy vjet përpara është lëshuar, e ka kryer dënimin, 7 ditë pa ardhë të shtëpia, te familja, te nëna, te baba, te gruaja dhe te fëmija e kanë marrë atje në Nish dhe e kanë masakruar, e kanë bërë masakër. E kanë prurë kufomën dhe s'kemi mund ta mendojmë se qysh mund të jetë ai, që ka qenë ushtar, për së gjalli e kanë mbytur. Unë shkojsha, me shoqën e tij, çdo dy javë me vizituar në Nish sa ka qenë në burg. Po, atje na leshin, në Preshevë që shkojshim, milicia, serbë kanë qenë me automatë dhe çka është më e zeza na kanë thënë, që e kanë maltretuar, dhe prapë shkojshim me një kerr frikë, duke u friksue e të tjera. Po, mua tash, keq o kanë, për kë ka punuar ai, për ushtar. Domethënë ka qenë ushtar, pas dy vjete, po më dhimbet për hekat e tij, që ka vuajtur nëpër burgje të Serbisë. Me pas kanë me ardhë pak i gjallë me pa familjen e vet, apo krejt çka ka pasur, por 7 para se të lirohet, atë e kanë bërë masakër qysh e kemi pa kufomën që na e kanë prurë në Rahovec. Faleminderit juve që keni ardhur, që na keni thirrë neve për me marrë informime tonat. Vajzën më të vogël, 3 javësh, që e kanë lënë, s'e ka njoftuar burri im. Po zoti shkalla ua kthen atyre që kanë bërë, zoti ishalla ua kthenë, sikur fëmijët e mi që po qajnë dhe të atyre që e kanë çuar dorën, burrin tim me masakruar, në burgun e Nishit. Në vitin 2000 e kanë prurë, e kemi varrosur te dëshmorët këtu në komunën e Rahovecit. Faleminderit që na keni ftuar ne, që t'i dini edhe ju këto ndodhitë tona. Më fal, edhe ai avokati i ka marrë 17.000 marka që i ka dhënë kunati im, i ka çuar në

Prizren në dorë, i ka thënë se do ta lirojmë prej burgut, por s'e ka liruar. Paret i ka marrë. Krsta Tanaskoviq, ka qenë ai, shka i Prizrenit, avokat. Leni paret, me pas kanë veç gjallë me ardhur, te fëmijët e vet... I ka marrë të hollat dhe as s'e kanë lëshuar atë, e më së fundi e kanë mbyt krejt. Veç të kishte ardhur në shtëpi gjallë sa me pa. Dy vjet mundime të tij, pa ujë, pa bukë, pa kurrgjë, e kanë rrahur sa që kanë mund shkiet, me këmbë, me tëra, se unë shkojsha secilën dy javë ta vizitoj burrin tim. O kanë i mirë, i shëndoshë, kurrkund s'i ka dhimbt. Kurrë s'ka qenë i sëmurë. Ka qenë 37 vjeçar. E kreu unë. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Faleminderit! A doni ju?

LULJETA BUGARI :Nuk kam unë çka, pasi ka folur vjehrra, edhe nuk kam çka me shtuar. Veç rënd na ka ardhë. Aq. Faleminderit prej jush!

BEHIJE HAJDA: Unë quhem Behije Hajta. Jam nga Rahoveci. Ma kanë vra burrin me datën 20.7.1998. Kemi qenë ditën e parë në shtëpi, prej shtëpisë kemi dalur sepse s'kemi guxuar me ndejt aty, i kemi pasur serbët ngat, kojshi. Prej aty, kemi dalë, kemi shkuar te kunata. Edhe aty kemi dalë dhe na kanë thënë me ikë se vijnë edhe aty. Kemi dalë masë e madhe në qendër, prej aty teposhtë jemi nisur, ka qenë kthesa, s'e kemi parë, dy tenka prej poshtë kanë ardhur. Dhe prej aty, masë e madhe kemi qenë, jemi ndarë. Dikush ka ikur teposhtë, dikush telartë. E ne kur kemi kaluar andej, i kam pasur dy fëmijë me veti, vajzën dhe djalin, vjehrra dhe burri ka qenë. Burri e ka pasur nënën, unë i kam pasur dy fëmijë. Unë kam ikur, por burri për fat të keq pasi e ka pasur nënën për dore që ka qenë plakë e kanë goditur, të dy tenkat kanë gjuajt. Tani nëna ka mbet aty te djali. E unë, ku ka shkuar masa e madhe edhe unë kam shkuar pas tyre. Jemi shkuar në fshat, dy javë kemi ndejt në Berdelane. Prej aty, kemi ardhur në Rahovec. Vjehri ka hallakatë sa ka mund me gjet kufomën e djalit dhe nuk e ka gjetur. Pas 3 javëve, ka dëgjuar diçka, kemi qenë në Prizren. I kanë thënë, atje është i varrosur. Kur kemi shkuar në Prizren, në stacion të policisë, kemi hyrë aty në një zyre, e ka vet dikë, kush ka qenë nuk e di: i ka thënë, çka ka pasur veshur djali. Edhe unë kam qenë bashkë me vjehrrin aty, në Prizren. Na ka dhënë syreta me i këqyrë, por në ata syreta s'kam mund me e pa dhe pastaj në telefon atij serbi i kanë lajmëruar mos me mi dhënë syretat me i pa. Tani ai vetë i ka këqyrë syretat dhe vetëm na pyetje çka ka pasur veshur. Aty ka pasur shumë policë, shumë ushtarë, jam frikuar boll. Na ka thënë me ardhë një ditë tjetër. Unë më aty nuk kam shkuar. Jam frikësuar tepër. Prej aty, na kanë thanë janë do varreza dhe aty kanë qenë të varrosur do, na kanë çuar me pa, aty nuk ka qenë burri im. Janë kanë të Rahovecit, o kanë burri i kësaj, djali dhe burri, emrat i kanë pasur aty. Pastaj jam kthyer në Rahovec, dhe tjetër herë s'kam guxuar më me shkuar atje.

Dhe, tash, pas dhjetë viteve e kemi gjetur, e kemi varrosur në Rahovec.

NORA AHMETAJ: A e patët marrë vesh se kush e ka vra?

BEHIJE HAJDA: Jo, sepse prej tenkave e kanë gjuajtur.

NORA AHMETAJ: A kishe dashtë me marrë vesh?!

BEHIJE HAJDA: S'di çka me thënë. Edhe me ditë çka, s'mundem ta kthej më.

HIDAJETE DELIU: Unë quhem Hidajete Deliu, nga Rahoveci. Burri im ka qenë në fushë, me punë, kur ka ardhur kënde, shkau e ka kap e ka bë masakër, e kanë bërë copë-copë, ne kemi pritur, s'kemi dit ku ka qenë, s'kemi guxuar me hallakatë. Kur ka ardhur kunati im në mëngjes: ku e kam vëllaun. S'dimë, s'ka ardhur. Kur ka ardhur baba im, ka dëgjuar. Sebajdin Sosi, nga Rahoveci, ai e ka dit. Ka thënë një njeri nga Rahoveci, s'po dimë kush është ai, e kanë vra te ajo patrulla. Fillimi i luftës, s'ka qenë kurrëgjë, para luftës dy muaj e kanë bërë copë-copë dhe kur e kemi gjetur, e pamë se është burri im. Në xhepa i ka pasur do qershia. Shkau ka thënë: çka ka aty, a ka plumba a? Ka thënë, jo bre, ka qershia për djemtë. Një vit e gjysmë djalin ma ka lënë, kur ka ardhur, pas tri ditëve e kemi varrosur. Kështu ka qenë.

SHAIP SHALA : Tregoni edhe për nënën që ta kanë mbytur?

HIDAJETE DELIU: Ma kanë mbytur edhe nënën në fillim të luftës. Njëpër vreshta patën ikur, dhe e kanë mbytur. Kështu, çka me bë, s'po di tjetër çka me thënë.

NORA AHMETAJ: Faleminderit na vjen keq!

MANDUSH BUGARI: Atë ditë kur kanë marrë me ikë, ka qenë burri im, djali im, djali i kunatës, burri i kësaj, djali i kësaj. Dhe, këqyr çfarë fati, djalin për hasret e ka pasur, ia kanë vra, ia kanë lënë në vend ku e kanë vra burrin tim, djalin dhe djalin e kunatës. Burri i ka shpëtuar, gishtin ia ka kap plumbi edhe pse e ka humbur vetëdijen, ka qenë edhe këtu i plagosur. E kanë prur në spital. Sheribani nuk mundet aspak me dit për djalin e vet, veç e ka hallakatë mos e ka diku gjallë. Unë jam që ia kam identifikuar në Prizren, kur e kam identifikuar burrin tim, djalin tim, djalin e kunatës edhe djalin e kësaj e kam identifikuar. Dhe iu kam lajmëruar nëpër shtëpia. Nëse bëhet diçka, mos bëni me u hallakatë a diçka, se ka mbaruar filmi i atyre, veç kur ta bëjnë identifikimin, a po di, nëpërmjet shtetit që është shkuar. E kaq, për djalin e kësaj unë kam ecur, për djalin tim, për djalin e kunatës, për burrin tim. Unë e kam paguar Adem Jetishin dhe krejt i kam bë komplet, pasi kam qenë në bodrum timin. Po këta, edhe në bodrum me pas mbet i kishin mbytur. Se në bodrum na kanë gjuajtur me bombë. Fati i tyre, kur janë dalë, ka qenë fati, por apet për Kosovë ka dashur dikush me u bë viktimë, a po di. Ne e kemi ditur këtë gjithë, edhe kur jemi dalur. Mirëpo, fati i këtyre, këta janë dalur në rrugë kur bën me dalë rruga për hotelin Jaha-Petroll, për me dalë nëpër arra, iu kanë thënë: ndalni. Këta janë frikuar me u ndalë se milicia kanë qenë të ardhur prej Nishit, me tenka, me krejt, nëpër shtëpia private janë hy. Dhe këta s'kanë guxuar prej tutës me u ndalë, kanë ecë dhe i kanë vra. Pastaj unë këta i kam bledhur. Njëri ka qenë në vneshtë, njëri në rrugë. Burrin tim e kanë ngrë milicia e kanë çu për Mirovë, qysh e kanë çuar kështu, kishe edhe ai ka qenë si ushtar aty dhe kinse ka gjuajtur. E jam shkuar, i kam hallakatë prapë, më kanë thënë këqyr mos janë pas bazeni dhe pastaj kam hallakatur prapë pas bazeni, ata, s'di qysh me ju thënë, janë gjetur në Prizren.

NORA AHMETAJ: Veç ta pyes: Hiç s'mundesh me folur Sheriban a? Ok. S'mundesh!

MANDUSH BUGARI: Po kjo, është rritur non-stop te ne. Unë flas për këtë, kjo s'mundet as me bëza për këtë. E tash, pasi ra puna e këtij djalit, po e ballafaqoj këtë se krejt grumbull janë kanë, janë ikur gjindja, kanë ngrënë bukë në bodrum timin, kanë hëngër ushtria, se t'i ke njerëz edhe shqiptarë që nuk i pranojnë. Po kur i kam thënë njërit, se kishte pas marrë burri im gjëra ushqimore në duqan, thash unë ta paguaj borxhin, veç herë do kur do ki me qenë dëshmitarë. Më ka thënë, ani. Kur i kam thënë tash një ditë: a je ti asi që më ke thënë ashtu, jo ka thënë, ti qenke duke parë ëndrra. Ai mendon se unë jam e

sëmurë në kry. Unë në kry s'jam e sëmurë, jam e sëmurë në zemër, me tension. Dhe, kaq. Pra, mua këtë djali që e kam pasur, më ka luftuar në Bosnjë. E kam pasur ushtar në Maqedoni. Prej Maqedonisë, që jam shkuar Nora, me pa në betim, e kanë çuar për Bosnjë, e kanë çuar për Zagreb. Bile kam thënë një ditë, që thotë edhe prej zemrës së plastë, më mirë me më pas vdekur në Bosnjë se që m'i ka lënë dy fëmijë e nusen. Fëmijët mi pat lënë shumë të vegjël, po e do zoti ishalla i rriten dhe i bëhen fëmijë të hajrit dhe fati e kemi pasur shtëpinë ... Djali mi patë përjetuar tri lufta, po kurrkush nuk ka ardhur me na pyet se për çka. Pra, ne të gjithë, gjithkush e ka ruajtur veten, gjithkush e ka ditur. Mua kur më ka ardhur djali atë ditë prej ushtrisë, më ka ardhur me tesha të shkyera, e kanë pru vetë dy oficerë. Se Bekimi, na ka ruajt ne, ne e kemi ruajtur Bekimin. E tri lufta me i përjetuar dhe kurrkush mos me të pyet, kjo veç është gjynah prej zotit. Pra, edhe atyre që s'janë provuar t'ua kthenë perëndia, pa marrë parasysh, edhe zoti me ta kthyer, dine se kjo është e rëndë. Kaq. Ne as nuk mbajmë darsëm, as nuk kemi vdekë, as nuk kemi kurrgjë, nuk jemi të kënaqur kurrë. Gjithë jemi me lot në sy.

Edhe kësaj kunates time, që në kushte të vështira jeton, dy butika ia kallën dhe krejt, kur kam shkuar me lyp ndihma për ta, se unë ika, në luftën e dytë, më kanë hequr, e më kanë thënë: le të shkon me punuar. Po, qysh me shkuar njeriu me punuar, argat nuk mundesh me punuar. Këtu, përgjegjësi, në dash me shqiptarë, në dash me serbë, në dash me krejt, janë shkuar krejt me të njohshëm. 20.000 euro në dyqan i ka pasur djali kur ia kanë kallë dyqanin. Unë nuk di tjetër çka me thënë, edhe pse edhe unë kam punuar për shqiptarët e mi, për veti. Po mua, milicia janë ardhur për çdo ditë në mëngjes më kanë pyet, qysh je zonjë... Serbët! Zojë a je çua mirë. Unë kam pritur për veti për çdo ditë për ndonjë masakër për mua me një fëmijë 14 vjeç që kam qenë. Krejt mahalla ka qenë e zbrazët dhe e vetmja unë jam që kam ndejt aty. Dhe plus më kanë thënë, me juristë, me mëhallë e me krejt, mos hy brenda se e ki burrin e djalin dhe këtë djalin e kunatës i ke të vjerrun në bodrum. Unë u kam thënë se i kam përballuar të tëra, pra edhe në qofshin të vjerrë edhe në qofshin kështu të vvarë, unë qare pa hy aty s'kam. Dua me i gjet. Po kam gjet sende, plumba, kam gjetur sende, kështu pra. Pra, me shtëpi, me fëmijë, me krejt kështu kemi qenë, katastrofë. Unë nuk dua tjetër, por djali i kësaj kur e ka pa, tërë thejshin: babi, babi, ai ka shkuar e ka marrë albumin e ka çel, ka thënë: qe edhe unë kam babin. Po e kam babin ushtar, në Gjermani. Deri kur u kthjell djali pak, me thënë: pse bre nënë po më rren, se babi më paska vdekur. Dhe ne i kemi ato vetitë tona dhe shumë jemi me stresë për këto.

NORA AHMETAJ: Urdhëroni, ju a po doni me folur!

SHYHRETE ALISALLAHU: Unë jam Shyhrete Alisallahu. Burrin e kam të masakruar dhe në fillim të luftës kur është nisur së pari, unë e kam marrë djalin, çikat, fëmijët me dalë. Djali më ka shkuar, e kam pas prej 9 muajve, e kam lënë se djalit na i ka ra granata aty te traktori, më vdiq djali aty, se s'kemi pasur çka me i dhënë me hëngër, i nëntë muajve. Dhe e kam gjetur djalin të vdekur, kam ngajt pas këtij të madhit që i grahte traktorit, djalin e axhës të plaguar në krye me granatë. Unë kam ngajt te djali, se po i grah traktorit, mos m'u ka plaguar djali dhe kam gjuajtur gjenazën në tokë, kam ngajt te djali, kam thënë, a je gjallë ti a të kanë plaguar. O mua jo, po bacin. Dhe ai, qysh është plaguar këtu, i ka ra edhe djalit dhe kur e mbuloi djalin gjaku thash kishe djali, ai traktorit i grahte. Dhe, dolëm, e lash djalin vdekur, ngajtëm pas tij. Tani kur unë shkova në familje time, jemi ikur në fshatin që thirret Turjakë, kemi dalur, vishin prej Rahovecit, prej kahmos, burri ndejti në shtëpi. Më tha, merri ti fëmijët ndoshta shpëtoni. Unë, tha, jam i këtuhit. Pse unë folsha shqip, tha unë kam këtu, jam i Rahovecit, ti që s'dish me folur serbisht dil. Dhe

unë dola. Kur dola, një kojshi yni aty, thirret Burhan Oruçi, ai ka ndejt aty në shtëpi me burrin tim. Ata kur kanë ardhur, ata e kanë marrë, e kanë masakruar burrin tim, në oborr të kojshive. Kur erdh ai te na, unë jam kanë shtatzënë, pasi më vdiq djali tani kam qenë shtatzënë dhe kam ikur. Dhe e kam vajzën. Çika tash m'i ka 12 vjet. Që ky bajrami që ke, e morën ia ndreqën varrin djalit. Ai djalin e thirrë, babi, se hala s'e di. Edhe nusen që e kam e thirrë mami. A mua çika po më di për gjyshe që më ka. Dhe shkuam tash për bajram në varre, e morën djemtë se deri sivjet nuk e kanë marrë. Ku po shkoni? I thoshim, po shkojmë diku, e nuk i kemi treguar. Tash, kur kemi qenë në varreza, po thotë pse s'më keni treguar... Djalin hala e thirrë babi dhe unë po i them jo, çika ime. Tash është rritur, është bërë e madhe, po thotë pse t'i mua s'më ke treguar se unë s'kam babë. Ka lind në spital, në Prizren. E kur e kemi prurë te shtëpia, çika po më thotë, tash edhe unë po dua me vdekë. Kur e kemi pasur në varreza thoshte edhe unë po hy te babi im këtu. Pse, thoshte, çka ka bërë. Kurse burri im ka punuar këtu në fabrikë të plastikës, e unë s'po di me folë, e me treguar. Aty, thoshte, jo bre... na kemi hëngër, kemi pi, kemi ndejt bahskë, kurrngjë askujt s'i kam bërë. Dhe, kur ma masakruan burrin, kurrngjë tjetër, pas dy vjete kur e kemi gjetur, kryet e hequr, pjesët e burrit, vetëm këmishën e kemi gjetur dhe një rën këmbë, një rën dorë, tjetër kurrngjë hiq. Kur kemi shkuar me marrë gjenazën, unë dhe një vëlla i burrit dhe djali. Dy djemtë s'i lash me u afdua aty ngat se m'u dhimbshin, të vegjëll ishin. Ai i dyti djalë, po më thotë: mami? Hë. Kush është, çka është kjo kështu? Thash, kurrngjë. Thash, atëherë që janë vdekur. Ata tash janë rritur, po më thonë pse s'na ke treguar ti me kohë por po e mbajmë në rëndësinë brenda. Tash çika po më shkon në shkollë, është në klasën e pestë. Kur ka shkuar tash, krejt fëmijët janë tubuar, ajo po thotë, pse veç unë s'e kam babin, ku e kam babin oi nënë. E ai kojshia ynë ka qenë në Gjermani. Që tash ka ardhur me familje, i kanë bërë letrat, po i thotë: a e pa o baca Dan, unë ty sa të kam pritur kam kujtuar se duhesh me ma prurë edhe mua babin. S'po mundem më me folë!

MANDUSH BUGARI : Megjithëse ne shqiptarët nuk kemi pasur ... që me bërë të veten. Qe kjo tash... E na nuk kemi pasur armë as me u mbrojtur. Na jemi kanë të rrezikuar....Po unë e di që jemi kanë pa armë.

SHEHRIBANE UKSHINI: Jam Shehribane Ukshini. Faleminderit për thirrjen. Ju përsëhendes! Faleminderit që jeni interesuar për djemtë tanë, të ri. Unë jam prej Rahovecit. Unë nuk di për djalin tim të madh Remzi Ukshini. Qe 12 vjet e 4 muaj e gjysmë, së mrami herë që e kam parë. Ka qenë më 17 korrik që ka krisë këtu lufta, ofensiva e parë dhe ne nuk kemi ditur asgjë. Kur më ka dalë djali në sokak, kur e ka pa se veç ka nisur me kërsitë lufta, kur erdhi: tha krisi lufta edhe këtu, nënë.

Krejt mahalla erdhën te unë, se e kam shtëpinë me plloçë dhe u tutën, mos po bombardojnë. Kur u bërë kah ora 10 i natës, atë natë, ne jemi ai ka bartë, ka strehuar familje tërë natën dhe të nesërmit deri në ora 12 të ditës, ka ardhur te shtëpia, ka pushuar. Me pushuar ka ardhur, ishte kati poshtë, me kojshi plot ishim. Dhe, ai tha, due me shkuar lartë me pushuar pak. Djali, kur është ngjitur shkallët e para, kurrngjë, kur u ngjiti në shkallët e dyta, që i kemi banesat e serbëve karshi, snajperka m'i ka shkuar në flokë plumbi djalit. Dhe ka zbritur teposhtë. Nënë, mos gabo me lënë dikë lartë, se serbët po na përcjellin me snajperka, se kishim fëmijë të kojshive plotë. Dhe, ka ra aty, ka pushuar. Kur u çua në mbrëmje, ai pinte çajin shumë. S'deshti me hëngër bukë, sall me shkuar, me shpëtuar njerëzit. Dhe, unë çajin e kam çit, e kam mbushur gotën, një rën duke e pi dhe tjetrin, se shumë e pinte çajin dhe doli, tha dua me shkuar te dajhtë me i shpëtuar, me i strehuar diku. Kur ka shkuar deri te ambulanta, u kthye prapë. E çeli deren e oborrit, i mëshoi – dring derës. Nanë, tha, çare, çka domi me bërë! Pse, nënë? Ah forcat e mëdha po vinë

prej Prizreni – serbë. Sa janë këtu, sa i kanë lajmëruar prej Prizrenit, forca të mëdha se Bellacërka na lajmëroi. Unë dua me shkua te daja me i shpëtuar, se e kishim opçinën afër. A vëllau im, qysh ka qenë në fushë me çikat, është kthyer te unë, se s’i kanë lënë, s’ka guxuar prej serbëve me kaluar ambullantën, se përtej ambulante e kemi shtëpinë andej, aty te unë kanë qenë. Unë prej sikleti, s’dita çka me bë, me shkua lartë me mbyll derën e këta tjerët, me ata kojshitë, me burrin tim, me vëllaun tim kishin ikur. Unë isha vetëm te shtëpia, e kam pasur qenin lidhur, kam shkuar me zgjidhë. Thash, se edhe ai ka shpirt. Nuk kam mund, s’kam ditur qysh me zgjidh, thash: zoti të bëftë qare. Kur kam zhdrypë teposhtë, djali i vogël: nënë hajde të ikim. Ku me shkua nënë? Tha, po shkojmë te daja, te vëllau Remziu që do me i shpëtuar ata edhe ne të shpëtojmë. Kur kemi dalur deri te ambullanta, afër ishte, terr ishte, se ora 10 ishte i natës, e kam kap djalin dhe jam kthyer prapë. Thash, sa më marrin serbët e më masakrojnë nëpër rrugë, më mirë në shtëpi time le t’më mbysin. Kur kam ardhur afër, hala pa ardhur te dera ime, kojshitë me kamion me dalë, dhe ata më thanë hajde me ne, unë thash jo, unë s’po di për djemët kurrgjë, për burrin s’po di, janë stërvitë, e unë me shpëtuar shpirtin tim, çka po më duhet jeta. Djali i kojshis më ka kap, më ka gjuajt në kamion. Dhe, më s’kam ditur ku jam, deri në Malishevë. Kur u bë... Djali im tërë natën ka bajt familjet me i shpëtuar prej serbëve, e të nesërmit ka ardhur atje në Malishevë dhe i ka thënë Sebadin Cena....

NORA AHMETAJ: Atëherë, ta kanë kidnapuar djalin, a?

SHERIBANE UKSHINI: Tri ditë, më parë, më 21, se më 17...

NORA AHMETAJ: Jo, veç po më intereson kur ta kanë kidnapuar djalin?

SHERIBANE UKSHINI: Data 21 korrik ka qenë, së mrami herë që e kam pa, se ka ardhur pasi që i kanë thënë ta kanë mbytur babën, se s’kemi qenë të bashkuar. Ofensiva e parë, më 21, unë për djalin s’kam ditur kurrgjë. Pasi u krye ajo që jemi kthyer te shtëpia, kjo çika e vëllait tim, që ia kanë mbytur burrin, me dy fëmijë ka ardhur, se ia ka lënë burri një vjet çika, e tri vjet këtë djalin, ndër sy të saj ia kanë vra burrin, e ndër sy të nënës. Ajo ka ardhur, e kam thirrë me ndejt te unë pak me heq merzi, telefoni zilojke. Unë kap telefonin, nuk mu lajmëronte mua askush. Nja disa herë, kur u bë nja katër-pesë herë, ajo më tha: hallë unë dua me marrë telefonin se po më duket se për Remzin donë me të treguar diçka. Zemra po më tregon. Dhe, unë ani, thash. E hoqa telefonin dhe ajo e kapi, dikush i ka thënë: a është shtëpia e Sadri Ukshinit aty? Po. Nuk mundëm ne mos me i treguar, po kush je ti, tregoi se djalin e ka gjallë, e ka të plagosur. Po në cilin vend është? S’ka me rëndësi, se po dini në çfarë shtate jemi, se na kanë rrethuar serbët, s’po mundemi më më tepër me folë, veç djalin e ka gjallë, tregoi nënës dhe asgjë tjetër. Kjo është ofensiva e parë. Dhe ne që kemi qenë në Malishevë, në Turjakë, tri netë kemi fjetur në mal në Turjakë, kur kemi ardhur pas tri javëve te shtëpia, kur i kam parë të gjitha dyert e mia të shtëpisë sot e atë ditë s’i kam ndreq, edhe pse kam kushte me i ndërtuar, po s’kam dashur. Se, thosha sot herë do kur do vjen dita, se drejtësia do të dalë në shesh. Dyert i kam krejt të thyera. Krejt shtëpinë ma kanë kthyer mbrapsht me ato mobile që i kam pas, me të gjitha. 70 mijë marka mi kanë marrë serbët. 12-13 plumba në sallon i kam mbledh, së pari kanë gjuajt për përjashta a ka ndokush a jo, prej dritarës në sallon, 13 plumba i kam mbledh në kuzhinë qëkaq se me çka kanë gjuajt tash nuk e di, po qëkaq shpella ka qenë. Nuk di me çka. Nejse, çka kam pas në shtëpi me mall të vlefshëm, sendet, mi kanë marrë, por për atë

s'po më intereson, veç djali t'më jetë i gjallë. Malli shkon e vjen. S'po më intereson as për pare, as për dukat që ma kanë marrë, as për gjëra tjera që m'i kanë marrë, vetëm djali le të është gjallë.

Kur u bë ofensiva e dytë, unë s'kam dalë kurrkund. Për djalin nuk di kurrgjë, a e kam gjallë a jo. Unë me djalin e vogël kam ndejt te shtëpia, kurse djalin e dytë e kam qit përjashta, bile ai le t'më shpëtojë. Edhe burrin e kam pasur jashtë. Kanë ardhur tre ushtarë. Kjo çika e vëllait, dy fëmijë i ka pasur të vegjël, çikën një vjeçe, djalin tre vjeçe... Dhe, unë i kam nja 15 ari pllac pas shtëpisë, i kam turlifarë pemë, por e qershive ajo kohë ka qenë dhe fëmijët kanë qarë për qershia, vjehrra s'ka dashtë, ka thënë hajt shko se të japë halla qershia. Thotë, nuk është me rëndësi a më jep halla qershia, por burrin ma kanë mbyt, e me m'i mbyt edhe fëmijët unë çka bëj.

NORA AHMETAJ: Po më intereson, djalin kur ta kanë marrë. Ti qe 12 vjet nuk e di ku qëndron djali.

SHERIBANE UKSHINI: Katër muaj e gjysmë, ky 21-shi kur vjen, 12 vjet e 5 muaj. S'mrami herë...

NORA AHMETAJ: Nuk di kurrgjë për të?

SHERIBANE UKSHINI: Asgjë.

NORA AHMETAJ: Aha! E Kryqi i Kuq Ndërkombëtar, çfarë po thotë?

SHERIBANE UKSHINI: Kurrgjë. Na kanë marrë gjakun, asgjë.

NORA AHMETAJ: Diçka rreth kufomave?

SHERIBANE UKSHINI: Jo, jo. Asgjë. Kjo ka ardhur, krejt fëmijët e mëhallës kanë hyrë nëpër qershia dhe kanë hyrë tre ushtarë, serbë. Dy me qëkaq mjekërra, njëri rekrut ishte, i ri. Të gjithë fëmijët kanë zhdrypë poshtë, kanë ikur. Çka keni? Jo, duhet me dëgjue edhe këtë, sikur ne që dëgjuam juve.

NORA AHMETAJ: Jo, këto kanë lajmëruar që rreth orës 13, kanë me dalë.

SHERIBANE UKSHINI: E atëherë, në rregull. Dhe, unë jam në dyshim se nëpër kisha të serbëve i kemi meshkujt.

NORA AHMETAJ: Zonja Sheribane, këto më kanë thënë se duhet të shkojnë, kanë ndejt deri tash...

SHERIBANE UKSHINI: Po mirë! Vetëm edhe dy-tri fjalë. Save çerkva, qysh po thirret, Save çerkva, ku është ajo. Aty ka meshkuj tanë shqiptarë, që i mbajnë serbët. Edhe në Hoqë të Madhe. Ju kisha lutur le ta marrin ata përmbi veten, djemtë i vetë t'i kishim ne, unë me i pasur djemtë tuaj e mos me treguar, qysh ju kishte ardhur, si ishit ndie ju. Shembull. Pasi jemi mbledhur me u marrë vesh ndërmjet veti?

NORA AHMETAJ: Jo, jo, nuk ju kemi thirrur neve për t'u marrë vesh ndërmjet veti. Jo, sepse është keq kuptim ky, prej fillimit. Nuk ju kemi mbledhur ne këtu me u marrë vesh ju njëra me tjetrën. Po më vjen keq. Po më vjen keq edhe për djalin që e keni të zhdukur. Po më vjen shumë keq që s'keni kurrfarë informate. Nuk është qëllimi këtu se ju kemi bërë bashkë dhe për t'u ulur kështu karshi njëra tjetrës me u marrë vesh, se ju nuk i zgjidhni problemet. Ju keni nevojë...

SHERIBANE UKSHINI: Mua s'po më vjen rënd për këtë, se edhe ato janë të prekura. Mua më vjen keq, më dhembën, nëse nuk kanë faj. Ai që ka faj, zoti ia ktheftë si mundet ai. E ai që nuk ka faj, jo, se edhe ato janë nëna si unë. A është kështu?

NORA AHMETAJ: Pikërisht ne ju kemi thirrur juve që t'i tregoni brengat e problemet dhe ne për këtë duam të formohet ky komision i pavarur dhe ai pastaj të merret e të mundohet me i gjet të zhdukurit, me i gjet ka kryer krime, por jo ju në mes veti, absolutisht. Sepse, ju jeni të prekura...

SHERIBANE UKSHINI: Jo, jo. Unë nuk kam asgjë kundër, nuk jam për t'i lënduar ato me kurrgjë. Edhe këtë për Kërstën, dua me të treguar.

NORA AHMETAJ: Po, nuk kemi kohë, se ne jemi gjysmë orës më shumë prej se është dashur ta përfundojmë këtë. Gratë veç kanë me shkua, shumica e grave janë lajmëruar në fillim se duhet të shkojnë. Po më vjen shumë keq, por duhet ta përfundojmë. Mirëpo, para se të përfundojmë, desha të ju them se, meqë në gjithë rajonin janë diku nja 1.000 organizata joqeveritare, asociacione të viktimave, individë të cilët e kanë nënshkruar deklaratën për të formuar këtë komision. Unë ju kisha lutur, nëse doni, e lexoni deklaratën, e nënshkruani dhe nëse nuk doni nuk e nënshkruani, në mënyrë që ne të dimë familjarët e viktimave të zhdukurve të komunës së Rahovecit a e përkrahin këtë ide për formimin e këtij komisioni a jo. Meqenëse jemi shumë vonë, meqenëse ne ju dhamë hapësirë të gjithëve dhe deshëm që të gjitha ju të flisni, disa ju kanë respektuar shumë. Gratë e Hoqës së Madhe kanë thënë se kanë me u nisë në ora 12,30 dhe kanë qëndruar deri tash dhe duhet këtë ta respektojmë. Unë e di se krejt keni nevojë të flisni, por koha nuk po na lejon. Mundemi edhe diçka, por shkurtimisht, ju lutem. Urdhëroni!

BADEME DURAKU: Unë quhem Bademe Duraku, prej Krushës së Madhe.

NORA AHMETAJ: Arbër, shko së pari grave serbisht ia jep ato fletë.

BADEME DURAKU: Nëse keni mundësi, më dëgjoni. Edhe unë e kam burrin e vrarë, vetë i gjashti është. Kunati ka qenë psiqikisht i sëmurë, që e kanë vrarë. Tre janë gjetur dhe tre janë të zhdukur. Le që e kanë vra burrin, por edhe e kanë djegur. Vetëm kurrizin e shpinës ia kemi gjetur. Pra, unë desha të ndërlihem me atë zonjën që tha Brestovci e di kush ia ka marrë burrin. Edhe unë dua të ndërlihem në atë temën e saj. Boshkin në Krushë, besoj, se unë jam nuse në Krushë, po e di që ai u rritë aty dhe u plakë. Me axhën e burrit, ka qenë shok më i ngushtë ai, Boshku. Ka hëngër e pi te ne. Dhe besoj se ai e di kush e ka mbyt burrin tim, kunatin, axhin – gjashtë janë të vrarë.

NORA AHMETAJ: Për shembull, po qe se formohet ky komision dhe të thërrasin të dëshmosh dhe ti dëshmon se e din kush e ka vra burrin, axhën dhe tjerët...

BADEME DURAKU: Nuk e di, por besoj se ai di diçka lidhur me këtë. Ka hëngër, e ka pi te ne.

NORA AHMETAJ: Po de, dhe unë tash po të bëj pyetje: ... dhe tash thirret edhe verifikon ky komision se kush ka qenë vrasësi.

BADEME DURAKU: Po, fati dhe zoti përmes teshave ne e kemi identifikuar që është burri im. Kunati, psikikisht ka qenë i sëmurë, po unë falë zotit i kam dy djemë si dy yj dhe i falënderoj zotit. Veç unë personalisht kurrë nuk ia fali. Le të harrojnë se ia fali, sepse 33 vjet burri i ka pasur kur është vvarë.

NORA AHMETAJ: Jo, kurrkush nuk po kërkon falje, por a kishit pasur dëshirë që kriminelin me dërguar prapa grillave në burg apo kishe pasur dëshirë me dit kush e ka kryer atë vepër...

BADEME DURAKU: Po, po, në burg të përjetshëm me shti. Faleminderit! Kam shumë dhe një javë duhet me qëndrua këtu për të treguar të gjitha.

NORA AHMETAJ: Vërtetë ka gra të shumta të cilat janë duke u ngutur me shkua. Unë kisha dashur që ato që nguten dhe donë të shkojnë megjithatë mirë është me ngrënë drekë dhe me pastaj të nisen. Ato që donë të vazhdojnë diskutimin, e vazhdojnë diskutimin.

XHEMILE SYLKA: Dëgjo! Nëse ka nevojë për dëshmitarë e diçka, unë jam e para aty që mund të bëhem dëshmitarë, sepse si person kanë qenë 6 persona a 7, nuk e di sakt, por njëri ndër ata e kam verifikuar kush ka qenë. Unë jam e para që mund të dëshmoj për bashkëshortin dhe për gjashtë persona tjerë. Edhe këtë desha të ju them. Faleminderit!

NORA AHMETAJ: Fahrije, çka deshe, para se ta përfundojmë?

FAHRIJE HOTI: Veç pak një përgjigje të shkurtër, Bademit, desha. Është cekur se Boshku ka bërë krime luftime. Po si OJQ, si këshill i fshatit kemi kontaktuar me të, jemi takuar, është plotësisht i pafajshëm. Kjo është se nuk mund të themi diçka si dëshmitarë.

NORA AHMETAJ: Po shumë mirë. Nëse formohet komisioni e verifikon këtë. Faleminderit shumë. Unë ju falënderoj shumë, shumë, shumë për ardhjen, më vjen keq për emocionet, për mundin, për traumat tuaja që patët.

Ju falënderoj dhe ju lus që të ulemi me ngrënë drekë para se të niseni secila.

SHERIBANE UKSHINI: Kërsta, nga Gërdina atje lartë, se vëllai im e ka shtëpinë në mëhallë të serbëve dhe ai Kërsta ka hy në shtëpi të vëllait tim dhe i ka thënë, në ora 2, se ai ka pasur furrën, ka qenë bukëpjekës, mendoj se këta që janë të Rahovecit e dinë këtë ku është ai bukëpjekësi...: që nuk vjen deri në ora 2, të gjithë familjen kemi me ua vra. Dhe unë kam shkuar, qe te ky Kërsta. Te Medin Zika o kanë shtabi kryesor i atyre, kam shkuar atje, e kam kërkuar Kërstën ku është, ata më kanë thënë në komitet. Kur kam shkuar në komitet, nejse e kam gjetur Kërstën, i kam thënë: kështu, kështu – vëllain tim po e kërkoj. Thotë: unë çka di, se i huaji i ka në dorë. Kërsto, i huaji nuk mënje mua dhe ty, po ju po bëni me gisht dhe ata po bëjnë çmos. Thotë, vëllau yt le të zhduket. E qysh do me u zhdukë vëllai im? Kur kam ardhur te shtëpia, Brana, gruaja e Pekës dhe plotë ushtarë... Jo, jo... Brana është gruaja e atij Pekës. Ajo, Brana ka punuar në gjyq. Ka thënë, të gjithë në djep çka janë shqiptarë, ushtria e serbëve... Brana Simiq, tha: tanë në djep çka janë shqiptarë me i mbyt. Mos i leni gjallë. Ne s'kemi guxuar me çel gojën se ata të gjithë kanë qenë, deri edhe fëmija e tyre kanë qenë të armatosur. Dhe, e kemi ulur kryet, kemi shkuar te shtëpia. Kështu ka qenë.

DRANDAFILA AVDULLAHU: Quhem Trandafila Avdullahu, siç thash edhe më herët. Më vjen keq prej nënave, bashkëshorteve dhe të fëmijëve që i kanë humbur familjarët. Unë jam vetëm invalide e luftës, kam qenë e plagosur më 20 korrik 1998 dhe desha të shprehem se kanë pësuar të pafajshmit, nënat dhe fëmija. Dhe unë kam qenë vetëm një nënë e dy fëmijëve, dy të miturve. Një fëmijë e kam pasë dyvjeçar e gjysmë dhe një 14 muajsh. Nuk kam qenë në uniformë, kam qenë te prindi me dy fëmijë, të dy prindërit i kam pasur të moshuar, më kanë plagosur. Pastaj kemi qenë te fqinjët dhe babën ma kanë plagosur. Vetëm këtë desha dhe më vjen keq prej gjithë familjarëve që kanë të humbur dhe të zhdukur. Unë jam vetëm invalide e luftës, që kemi pësuar të pafajshmit. Vetëm këtë desha të tregoj.

NORA AHMETAJ: Faleminderit shumë, Trandafila!

Edhe një herë, ju falënderoj shumë dhe këtu po e mbylлим këtë sesion. Tash shkojmë për drekë dhe pastaj, ju që keni ardhur me kombi e automobila, financierja ua rimbursen biletat ose faturat